

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного публічного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЕКТ)

на тему:

***МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ЕКСПОРТНОГО
КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО
ВИКОРИСТАННЯ***

Студента 2 курсу, 10мз групи
спеціальності 293, «Міжнародне право»
спеціалізації «Міжнародне право»

Кімачук Христини
Михайлівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук
доцент

Альонкін Олексій
Анатолійович

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук
професор

Дешко Людмила
Миколаївна

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	5
1.1. Генезис виникнення та становлення режиму експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання.....	5
1.2. Міжнародно-організаційні принципи експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання	14
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	25
2.1. Процес становлення експортного контролю на національному рівні та етапи розвитку відповідного законодавства в галузі експортного контролю.....	25
2.2. Обмеження, яких має дотримуватися або брати до уваги держава під час здійснення експортного контролю.....	32
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ.....	44
3.1. Способи вирішення проблем недотримання країнами-учасницями експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження.....	44
3.2. Способи вирішення проблем експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання.....	48
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

З огляду на низку геополітичних процесів по всій земній кулі, оборонна промисловість стрімко розвивається як у провідних країнах світу, так і в країнах, що розвиваються. Так, на сьогоднішній день, Військово-повітряні сили США активно розробляють новітні безпілотні літальні апарати «Гремліни». Україна запускає масове виробництво новітньої реактивної системи залпового вогню «Верба», а також розробила надзвукову протикорабельну ракету «Блискавка». Російська Федерація розробила та розпочала виробництво нового основного бойового танку Т-14 «Армата». Китай активно демонструє новітні міжконтинентальні балістичні ракети «Дунфен-41». Такий стрімкий розвиток оборонно-промислової діяльності гарантує безпеку країні-виробнику та країні-власнику цієї техніки, проте несе потенційну загрозу міжнародній безпеці в цілому, оскільки потрапляння у неконтрольований обіг товарів військового призначення та подвійного використання, наприклад, до проблемних країн, всупереч міжнародного режиму експортного контролю може спричинити негативні глобальні наслідки.

Актуальність теми наукової роботи зумовлена необхідністю пошуку способів вирішення ряду проблем, які виникають у сфері міжнародно-правового регулювання експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання, оскільки міжнародно-правові документи, які регулюють експортний контроль на сьогоднішній день не є досконалыми, існує низка прогалин в основних положеннях та початкових елементах певних режимів нерозповсюдження, а стрімкий науково-технічний розвиток сприяє появі все більшої кількості невирішених питань у вказаній сфері.

Проблемні питання у сфері експортного контролю в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження досліджували такі зарубіжні та вітчизняні дослідники: Я. Аубін, А. Ідіарт, Ф. Акілеас, Д. Тамада, С. Галака, О. Гришуткін, С. Кондратов, Г. Перепелиця, О. Сівер, та інші.

Об'єктом дослідження є експорт товарів військового призначення та подвійного використання.

Предметом дослідження є експортний контроль товарів військового призначення та подвійного використання у міжнародно-правовій сфері.

Метою наукової роботи є формування теоретико-прикладних основ здійснення експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання, міжнародно-організаційних принципів експортного контролю, пошук способів вирішення проблем недотримання країнами-учасницями експортного контролю в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження та інших проблем у вказаній сфері.

Для досягнення мети наукової роботи поставлено такі **завдання**:

- визначити передумови становлення міжнародного режиму експортного контролю;
- обґрунтувати причини появи та розвитку міжнародного режиму експортного контролю;
- розкрити суть експортного контролю;
- визначити основні інструменти експортного контролю;
- визначити та розкрити міжнародно-організаційні принципи експортного контролю;
- дати визначення міжнародного режиму експортного контролю;
- дослідити юридичні особливості процесу імплементації експортного контролю на національному рівні;
- визначити обмеження, яких має дотримуватися або брати до уваги держава під час здійснення експортного контролю;
- обґрунтувати мету застосування обмежувальних заходів у сфері експортного контролю;
- розробити практичні рекомендації щодо оптимізації вдосконалення законодавства у сфері експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання.

Теоретичною основою дослідження стали положення нормативно-правових документів у сфері експортного контролю, а також положення і концепції, представлені в роботах зарубіжних і вітчизняних авторів з вказаної тематики.

Дослідження здійснювалося на основі комплексного, системно-функціонального, динамічного підходів за допомогою наукових методів: аналізу і синтезу, історико-логічного методу, конкретизації, класифікації та порівняння.

Наукова робота складається з вступу, трьох розділів, що включають по два підрозділи кожний, а також висновків і пропозицій та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

1.1 Генезис виникнення та становлення режиму експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання

Витоки формування режиму експортного контролю пов'язані із початком холодної війни та спробами зупинити розповсюдження ядерної зброї у другій половині 1940-х років. Внаслідок першості США у створенні ядерної зброї та їх економічного та технологічного переважання у ядерній галузі на початку ядерної ери, саме від США виходили основні ініціативи у галузі ядерного нерозповсюдження, саме Вашингтон виступав ініціатором багатьох процесів у наступні роки, що вели до складання системи експортного контролю.

Одним із перших кроків на шляху нерозповсюдження та створення систем експортного контролю став Закон «Про атомну енергію» (Atomic Energy Act of 1946) прийнятий Конгресом США у 1946 р., який також називають «Законом Макмагона» за ім'ям сенатора-демократа, який його ініціював [1, с. 35].

Основними положеннями закону були:

заборона на передачу матеріалу, що розщеплюється, будь-якій особі, що знаходиться поза юрисдикцією США, будь-якому іноземному уряду чи особі, що знаходиться у Сполучених Штатах, дії якої можуть зашкодити обороноздатності і безпеці держави (розділ 5d) [2];

заборона обміну інформацією, що стосується використання атомної енергії у промислових цілях, аж поки Конгрес США не проголосить, що створено ефективні та готові до впровадження міжнародні гарантії проти використання атомної енергії у деструктивних цілях (розділ 10a) [2];

поняття інформації для обмеженого користування, під якою розуміється будь-яка інформація, що стосується виробництва та застосування ядерної зброї, виробництва матеріалів, що розщеплюються, використання матеріалів, що розщеплюються, для виробництва енергії (розділ 10b (1) [2].

На міжнародній арені ініціатором формування режиму експортного контролю також виступили США. Так, у 1946 році представник США при ООН Б. Барух виніс на розгляд Комісії ООН з атомної енергії, утвореної на першій сесії Генеральної асамблеї ООН, план створення міжнародного органу, що здійснював би всеосяжний контроль над атомною енергією. За ім'ям представника США при ООН, який виніс цей план, він отримав неофіційну назву «План Баруха». Зазначений документ передбачав забезпечити доступність використання атомної енергії у мирних цілях за умови запровадження контролю за видобутком урану та іншими стадіями технологічного циклу його переробки. Забороняючи іншим

державам роботи, вже виконані США, план передбачав заборону на виробництво атомної зброї лише на завершальному етапі реалізації, що залишало б за Сполученими Штатами атомну монополію. План містив багато ідей щодо контролю над атомною енергією, що пізніше використовувались при створенні міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї [1, с. 36-37].

На противагу цьому плану СРСР виніс проект конвенції із заборони та знищення у тримісячний термін усієї атомної зброї. Цей проект більш відомий під неофіційною назвою «План Громика». Взаємне небажання США та СРСР йти на поступки призвели до фактичного блокування пропозицій з «Плану Громика», хоча цей план містив багато позитивних ідей [1, с. 37].

Проте, після радянського ядерного випробування 29 серпня 1949 року та радянського термоядерного випробування у 1953 році став очевидним провал політики ядерної секретності, якої дотримувались США з 1946 року. Цей провал підкреслювався не лише створенням радянського ядерного арсеналу, ядерним випробуванням, здійсненим Великобританією у 1952 році, але й бурхливим розвитком цивільних ядерних програм у Франції, Нідерландах, низці інших країн а намагання зберегти і зміцнити ядерну першість Сполучених Штатів, стати головним постачальником ядерних матеріалів та технологій у ядерній галузі, призвели до переоцінки ядерної політики США та до розробки програми «Атом заради миру» [1, с. 37].

Програма «Атом заради миру» являла собою компроміс між обіцянкою доступу до ядерних технологій, що містилися у «Плані Баруха», та прагненням обмежити цей доступ, що втілювалося у «Законі Макмагона». Програму було проголошено у грудні 1953 року у промові президента Д. Ейзенхауера в ООН [1, с. 37]. У своїй промові Д. Ейзенхауер запропонував міжнародний контроль за знаннями у сфері атомної енергетики і можливість атомних держав ділитися своїми знаннями з іншими державами в мирних цілях [3]. Тобто метою Програми проголошувалось полегшення доступу до застосування атомної енергії в мирних цілях усім зацікавленим державам в обмін на прийняття ними гарантій проти використання матеріалів, що розщеплюються, у військових цілях. Ця зміна політики принесла суттєві результати. Лише за три роки, з 1956 по 1959, США підписали угоди про співробітництво у ядерній галузі з 40 державами, усі з яких погодились дозволити американським інспекторам здійснювати моніторинг технологій, що надавали Сполучені Штати. Ці двосторонні угоди відкрили шлях до домінування Сполучених Штатів на міжнародному ядерному ринку на початку його існування. Між 1956 та 1962 роками в рамках програми «Атом заради миру» двадцять шість держав отримали дослідницькі реактори, матеріали, що розщеплюються, а їхні вчені та технічний персонал пройшли навчання чи підвищення кваліфікації [1, с. 37-38].

Проте, внаслідок неповного охоплення ядерних трансакцій гарантіями, закладалася основа деяких інших проблем у галузі нерозповсюдження ядерної зброї. На ринок ядерних матеріалів та технологій у цей період, крім США, виходять у якості постачальників Франція, Велика Британія, СРСР та Канада. Так, зазначені країни, у деяких випадках через необережність, у деяких випадках – через недалекоглядність, сприяли створенню ядерного потенціалу Індії, Ізраїлю, Пакистану та Китаю [1, с. 39].

Промова президента Д. Ейзенхауера «Атом заради миру» в грудні 1953 року містила і заклик до створення міжнародної організації у сфері ядерної енергії. Реалізація цієї ідеї зайняла кілька років і вимагала широких консультацій і переговорів провідних акторів міжнародних відносин, перш за все, – ядерних держав. Завдяки ідеям програми «Атом заради миру» у 1957 році була утворена Міжнародна Агенція з атомної енергії (МАГАТЕ), яка є автономною організацією системи ООН і ключовою організацією для міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Головні завдання, що стояли перед новоствореною універсальною організацією, – сприяння використанню атомної енергії у мирних цілях, зміцнення ядерної безпеки, а також управління системою міжнародних гарантій ядерної безпеки. Перше завдання передбачало надання технічної допомоги у ядерній галузі та сфері ядерної безпеки державам-членам та співпрацю з національними та міжнародними організаціями у застосуванні останніх досягнень ядерної науки, наприклад, використання ядерних ізотопів у медицині, вимірювальних приладах, сільському господарстві тощо. Інше завдання передбачало постановку під гарантії двосторонніх та багатосторонніх передач ядерних товарів [1, с. 39].

У 60-ті роки особливої гостроти набула проблема нерозповсюдження ядерної зброї. У 1960 році ядерна зброя була випробувана Францією, а в 1964 році ядерний вибух, здійснений КНР, підвищив число членів «ядерного клубу» до п'яти. Понад десять держав за своїм економічним та науково-технічним рівнем були спроможні створити ядерну зброю протягом кількох років. Рушієне зростання кількості ядерних держав загрожувало вкрай ускладнити проблему безпеки у світі та шанси на вирішення проблеми роззброєння, збільшувало ризик виникнення ядерної війни [1, с. 39].

Переговори щодо вироблення угоди про нерозповсюдження, в яких провідною була роль СРСР, США та Великобританії, ускладнювались загостренням міжнародного становища, що знайшло найбільш яскравий прояв у в'єтнамській війні (1959-1975). До того ж, в самих Сполучених Штатах існувала досить сильна підтримка ідеї «багатосторонніх ядерних сил НАТО», неприйнятної для Радянського Союзу, бо одну з найбільш активних ролей в новому утворенні відіграла б ФРН [1, с.40].

Інтенсивні переговори протягом 1967 року та на початку 1968 року в Комітеті вісімнадцяти держав ООН з роззброєння, дозволили дійти компромісу та узгодити текст договору, який повинен був стати головним інструментом боротьби проти подальшого розповсюдження ядерної зброї на глобальному рівні. [1, с.40].

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968 року і відкритий для підписання з 1 липня 1968 року в Москві, Вашингтоні та Лондоні. Договір набув чинності 5 березня 1970 року [1, с.41].

Основні зобов'язання ядерних держав закріплені у ст. I ДНЯЗ, наприклад, в документі вказано, що «...кожна з держав-учасниць цього Договору, що володіє ядерною зброєю, зобов'язується не передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контроль над такою зброєю чи вибуховими пристроями ні безпосередньо, ні посередньо, рівно як і ніяким чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання у будь-який інший спосіб ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю або вибуховими пристроями» [4].

Згідно з п. 1 ст. IX ДНЯЗ є відкритим для підписання всіма державами і будь-яка держава, яка не підпише Договір до набуття ним чинності, може приєднатися до нього в будь-який час. [4] Звернути увагу варто і на п. 3 ст. IX ДНЯЗ відповідно до якого «...державою, що володіє ядерною зброєю є держава, яка виготовила і підірвала ядерну зброю чи інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 року» [4].

Кожна з держав-учасниць Договору, яка не володіє ядерною зброєю, зобов'язується не отримувати передач від будь-якого постачальника ядерної зброї або ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над ними, не виробляти і не набувати їх [4]. Учасники Договору також зобов'язалися вести переговори стосовно вжиття ефективних заходів, спрямованих на припинення гонки озброєнь, домагатися укладення угоди про загальне і повне роззброєння під суворим та ефективним міжнародним контролем [4].

Водночас із жорсткими обмеженнями щодо можливості розповсюдження ядерної зброї, Договір мав на меті сприяти поширенню можливостей використання ядерної енергії у мирних цілях. Учасники Договору зобов'язуються сприяти обміну обладнанням, матеріалами, науковою та технологічною інформацією щодо мирного використання ядерної енергії та мають право брати участь в такому обміні. З метою контролю за дієвістю Договору передбачалось скликати раз на п'ять років конференцію з перегляду результатів його реалізації. Згідно зі ст. III ДНЯЗ, усі держави-члени мали підписати угоду з МАГАТЕ про ядерні гарантії [4].

У ст. IV ДНЯЗ йдеться про те, що жодне з положень Договору не зачіпає «... невід'ємне право всіх Учасників Договору розвивати дослідження, виробництво та використання ядерної енергії в мирних цілях без дискримінації і відповідно до статей I та II цього Договору» [4]. Крім того, ст. IV та V ДНЯЗ заохочують на недискримінаційній основі здійснювати міжнародні передачі ядерних матеріалів та технологій для мирних цілей [4].

Суверенне право на використання ядерних матеріалів з мирними цілями мотивувало до встановлення режимів експортного контролю, які є необхідними для міжнародної спільноти з метою забезпечення впевненості в тому, що ядерні матеріали та технології передаються для їх використання з мирними цілями та не трансформуються для військової мети. Перший режим було засновано у 1971 році, після того, як ДНЯЗ набрав юридичної сили, та мав назву Комітет Цангера (Zangger Committee) [5]. Комітет є неофіційною структурою і діє поза рамками ДНЯЗ, оскільки договір безпосередньо не стосується контролю за ядерними технологіями, тому Комітет Цангера взяв на себе зобов'язання визначити, що мається на увазі під «устаткуванням чи матеріалом, спеціально призначеним або підготовленим для обробки, використання чи виробництва спеціального матеріалу, що розщеплюється» [6]. Членами Комітету Цангера на сьогодні є 39 країн, у тому числі, усі ядерні країни.

Комітет Цангера складається з постачальників або потенційних постачальників ядерних матеріалів та обладнання. Головним завданням режиму є тлумачення та впровадження абзацу 2 ст. III ДНЯЗ, згідно з яким ядерні держави зобов'язуються не надавати «...а) вихідного чи спеціального розщеплюваного матеріалу, б) устаткування чи матеріалу, спеціально призначеного або підготовленого для обробки, використання чи виробництва спеціального матеріалу, що розщеплюється, будь-якій державі, що не володіє ядерною зброєю, для мирних цілей, якщо на цей вихідний чи спеціальний матеріал, що розщеплюється, не поширюються гарантії, які вимагаються цією Статтею» [4] та не погоджені з МАГАТЕ. Режим фокусується лише на вихідному матеріалі та спеціальному матеріалі, що розщеплюється.

Після випробування ядерної зброї в Індії у 1974 році, держави-учасниці вирішили створити новий режим, який називається Група ядерних постачальників (Nuclear Suppliers Group), щоб бути впевненими в тому, що торгівля ядерними матеріалами в мирних цілях не сприятиме розповсюдженню та створенню ядерних вибухових пристроїв. Ядерне випробування в Індії показало, що певна спеціальна ядерна технологія цивільного призначення може бути використана у військових цілях. Саме через це Група ядерних постачальників фокусується не лише на передачах будь-яких товарів і технологій спеціально розроблених для ядерного використання, а й на передачах пов'язаних з ними товарів і технологій подвійного використання [5].

Групу ядерних постачальників було створено у 1978 році як неформальне об'єднання держав-постачальників ядерних матеріалів (Велика Британія, Канада, СРСР (на сьогоднішній день – Російська Федерація), США, Федеративна Республіка Німеччини, Республіка Франція, Японія), які досягли домовленості щодо спільних принципів експорту «ядерно чутливих» предметів, та прагнуть запобігти придбанню ядерної зброї країнами, не визначеними Договором про нерозповсюдження ядерної зброї як ядерні. Керівні принципи Групи ядерних постачальників та технічний список до них охоплюють промислові товари, що можуть бути використані для створення ядерної зброї. Такі керівні принципи та додаток до них уперше були схвалені в 1992 році, що стало значним внеском у міжнародну систему експортного контролю [6].

Режими з контролю міжнародних передач товарів, пов'язаних з хімічною та біологічною зброєю базуються на конвенціях з нерозповсюдження: Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, КБТЗ) від 10 квітня 1972 року та Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування та про її знищення (Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, КХЗ) від 13 січня 1993 року. Ці дві конвенції забороняють державам розробляти, виготовляти, придбавати, накопичувати, зберігати хімічну зброю або передавати хімічну, мікробну або іншу біологічну чи токсинну зброю. Ці дві конвенції також забороняють використовувати такі товари у військових цілях (ст. 1 КБТЗ, ст. 1 КХЗ) [7, 8].

Згідно з цими конвенціями, кожна держава має право розробляти, виготовляти, придбавати, зберігати, передавати та використовувати хімічні речовини, мікроби та інші біологічні і токсинні речовини в мирних цілях. Таким чином, держави-учасниці повинні контролювати, що міжнародні передачі таких товарів і технологій здійснюються з цілями, які не заборонені конвенціями (ст. 3 КБТЗ, ст. 5 КХЗ) [7, 8].

Після виявлення у 1984 році моніторинговою місією ООН факту застосування Іраком хімічної зброї під час Ірано-іракської війни (1980-1988), Австралія запропонувала організувати конференцію держав з метою прийняття базових рамок, в яких буде здійснюватися контроль за експортом хімічної продукції. Починаючи з 1985 року, ця неформальна група держав, відома як Австралійська група (Australia Group), зустрічається кожного року з метою покращення співробітництва у сфері запобігання подальшому поширенню експорту хімічної продукції, що може бути використана або перенацілена на застосування в програмах створення хімічної або біологічної зброї, а також

заборони її використання. Відповідно, режим регулює: хімічні прекурсори, які можуть бути використані як зброя, хімічне виробництво подвійного використання, а також обладнання і пов'язані з ним технології, біологічне обладнання подвійного використання, біологічні агенти, рослинні патогени, тваринні патогени. Держави-учасниці взяли на себе політичні зобов'язання забезпечити національний контроль над експортом зазначеної продукції. На сьогодні учасниками Австралійської групи є 42 держави [5].

Міжнародні режими нерозповсюдження зброї масового знищення є ефективними лише тоді, коли вони регулюють і засоби доставки цієї зброї. Такими засобами можуть бути літальні апарати (з або без пілота) або ракети, зокрема, балістичні та крилаті. На сьогоднішній день немає міжнародного договору щодо нерозповсюдження ракетних технологій та інших засобів доставки. Проте, не зважаючи на відсутність міжнародного договору про нерозповсюдження, держави схвалили режим експортного контролю у цій сфері. В результаті, у 1987 році уряди вирішили започаткувати Режим контролю за ракетними технологіями (Missile Technology Control Regime). Вказаний режим був заснований сімома державами (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція та Японія) як неформальний режим шляхом двостороннього обміну дипломатичними нотами між партнерами. Режим орієнтований на ракетні системи та безпілотні літальні апарати (у тому числі балістичні ракети, космічні ракети, звукові ракети, крилаті ракети, цільові безпілотники та розвідувальні безпілотники), її основні підсистеми (ракетні щаблі, двигуни, засоби наведення тощо), а також відповідне програмне забезпечення та технології [5].

Цей режим було створено як додатковий захід до механізмів, передбачених Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. На нараді у 1992 році учасники Режиму контролю за ракетними технологіями погодилися розширити сферу його дії на ракети та безпілотні літальні апарати, які спроможні бути носіями хімічної та біологічної зброї. На сьогодні учасниками зазначеного режиму є 35 держав. Режим контролю за ракетними технологіями користується взаємно узгодженим списком матеріалів, обладнання та технологій подвійного використання, що можуть бути використані для створення ракет. Щодо закінчених ракетних систем та потужностей для їх виробництва встановлено принцип «відмова як правило». Передачі окремих систем таких ракет та обладнання для їх виробництва можуть бути здійснені тільки після відповідних консультацій з партнерами [9].

Кожна держава має право виготовляти, продавати або купляти будь-яке озброєння, яке не є забороненим законом, так зване звичайне озброєння. Це право відповідає двом основним принципам міжнародного права, визнаним Статутом ООН від 26 червня 1945 року: право країни на індивідуальну чи колективну

самооборону (ст. 51), право суверенної рівності в економічному та безпековому аспектах (ст. 2) [10].

Проте, розповсюдження звичайних озброєнь все ж становить загрозу міжнародному миру та безпеці через низку причин: потенційна дестабілізація в зонах конфліктів, яка загрожує міжнародній та національній безпеці; результат науково-технологічного прогресу всіх народів з метою соціального та економічного розвитку; загроза зростання контрабанди зброї.

У зв'язку з цим, міжнародна спільнота започаткувала співробітництво у сфері нерозповсюдження звичайних озброєнь та технологій подвійного використання. У 1950 році деякі держави вирішили заснувати Координаційний комітет з експортного контролю (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls), більш відомий як КОКОМ, як неформальну організацію з метою обмеження експорту чутливих товарів, які можуть бути використані для військового призначення та розповсюдження систем озброєння. Під час Холодної війни КОКОМ був заснований з метою застосування ембарго на експорт товарів з західних держав до соціалістичних країн. Після закінчення Холодної війни держави-члени КОКОМ зрозуміли, що така модель вже не є актуальною для експортного контролю і вирішили прийняти нові рамки вказаного режиму. Таким чином, КОКОМ існував до березня 1994 року, після чого було засновано Вассенаарську домовленість (Wassenaar Arrangement) з метою підтримання міжнародної безпеки та стабільності шляхом запровадження прозорості та більшої відповідальності у сфері передачі звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання [5]. Про створення Вассенаарської домовленості офіційно було проголошено 19 грудня 1995 року після проведення відповідного засідання на найвищому рівні. Це був перший багатосторонній режим, який охоплював як звичайні види озброєнь, так і пов'язані з ними «чутливі» товари подвійного використання. Вассенаарська домовленість офіційно почала функціонувати з липня 1996 року як режим, заснований 33 державами, що досягли консенсусу щодо Початкових елементів Вассенаарської домовленості (основного документа Вассенаарської домовленості) та прийняли рішення про введення з 1 листопада 1996 року на національних рівнях Контрольних списків та процедури інформаційного обміну. У заяві для преси було підкреслено, що ця домовленість не буде спрямована проти будь-якої держави або групи держав та не перешкоджатиме чесним цивільним транзакціям, а також те, що вона не буде втручатися у право держав придбавати законні засоби, призначені для самооборони згідно зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, а рішення щодо передачі або відмови у передачі будь-якого предмету становитиме відповідальність кожної держави-учасниці [11]. Членами Вассенаарської домовленості на сьогодні є 42 держави, у т.ч. Україна.

Таким чином, усвідомлення провідними країнами світу наявності загроз на шляху до міжнародної безпеки та необхідності створення механізмів «стримування» розповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження (хімічної, біологічної, бактеріологічної, токсичної), ракетних засобів її доставки, а також звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання розпочало початковий розвиток міжнародної системи експортного контролю, який з часом став одним з основних інструментів боротьби з розповсюдженням зброї масового знищення і засобів її доставки, товарів подвійного використання, які можуть сприяти їх створенню, а також легкого озброєння та стрілецької зброї.

Отже, експортний контроль – це комплекс заходів, спрямованих на контроль за суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюють імпортно-експортні операції товарів військового призначення та подвійного використання, технологій, технічних даних, послуг, результатів інтелектуальної діяльності тощо, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення, засобів її доставки, інших видів озброєння та військової техніки.

Основними інструментами експортного контролю є дозвільний порядок експорту «чутливих» товарів, визначення «контрольних списків» таких товарів, а також застосування обмежень та заборон у передачах таких товарів. При цьому експорт розуміється поширено, тобто фактично маються на увазі усі зовнішньоекономічні операції, що стосуються передач контрольованих товарів і технологій. Механізми експортного контролю впроваджуються через міжнародну та національні системи експортного контролю [1, с. 44].

Враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що низка факторів, таких як стрімкий науково-технічний розвиток провідних країн світу, створення та розповсюдження ядерної зброї, які згодом стали розглядати, як основні загрози міжнародній та регіональній безпеці, призвели до створення розвинутими державами світу декількох міжнародних режимів експортного контролю, які імплементуються в національні законодавства цих держав та є ваговою складовою загального режиму міжнародної безпеки. До такої системи входять режими експортного контролю в галузі ядерних озброєнь, режим контролю за ракетними технологіями, режим експортного контролю товарів і технологій хімічної та біологічної природи, а також режим експортного контролю за звичайними озброєннями, товарами і технологіями подвійного використання.

1.2 Міжнародно-організаційні принципи експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання

Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами «чутливих» товарів, орієнтованих на зниження ризику застосування військової сили, нерозповсюдження ЗМЗ, засобів її доставки та протидії тероризму. Саме нерозповсюдження ЗМЗ та зниження ризиків застосування військової сили є головною метою експортного контролю. Шляхом досягнення цієї мети є встановлення належного державного контролю за здійсненням міжнародних передач товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших товарів, щодо яких, відповідно до інтересів національної та міжнародної безпеки, можуть бути застосовані процедури державного експортного контролю (для визначення таких товарів застосовується термін «чутливі» товари). Актуальність експортного контролю обумовлюється двома чинниками: можливістю експортного контролю сприяти інтересам міжнародної безпеки та можливістю досягнення власних національних інтересів державами, що його застосовують [1, с. 102].

Міжнародна система експортного контролю функціонує у вигляді вже згаданих міжнародних режимів експортного контролю, діяльність яких направлена на встановлення контролю за міжнародними передачами звичайних озброєнь та пов'язаних з ними товарів подвійного використання, а також товарів подвійного використання, «чутливих» до створення зброї масового знищення (ядерної, хімічної, біологічної, бактеріологічної та токсинної зброї) та ракетних засобів доставки такої зброї [1, с. 103].

Міжнародно-організаційний механізм міжнародного режиму експортного контролю базується на основі технічного та політичного принципів. Він набуває форми сукупності офіційних документів, у яких визначені «чутливі» технології і «проблемні» країни. Імплементация таких документів здійснюється на двох рівнях, оскільки режими започатковані на міжнародному рівні, але застосовуються на національному. Таким чином, держави-учасниці та їхні уряди повністю залучені до забезпечення виконання положень міжнародних режимів експортного контролю. Забезпечення ефективності експортного контролю включає в себе застосування комплексних, високобюджетних та ризикованих процедур.

Кожен режим експортного контролю імплементується методом поєднання міжнародного та національного підходів. Спочатку держави-учасниці організовують зустріч, де визначають початкові елементи режиму, після чого застосовують їх на основі національного законодавства.

Міжнародне співробітництво встановлюється шляхом прийняття узгоджених неконвенційних актів. Ці документи, у формі угод, підписуються низкою суб'єктів міжнародного права. Проте, вони не носять обов'язкового характеру, тобто не відносяться до твердого права. Вони являють собою основи політичних переконань підписантів. Кожен режим експортного контролю базується на основі кількох документів. По-перше, держави-учасниці схвалюють списки товарів, міжнародні передачі яких повинні контролюватися. Після цього вони приймають керівні документи, які роз'яснюють критерії здійснення експортного контролю [5].

Таким чином, режими експортного контролю організовані на основі наступних міжнародних документів:

Комітет Цангера:

- Керівні принципи з імплементації положень ДНЯЗ щодо експортного контролю відповідно до Інформаційного циркуляру МАГАТЕ INFCIRC/209 від 3 вересня 1974 року (Додаток, Меморандум А, ст. 3 (2)) [12];

- Список виготовленого обладнання або матеріалів спеціально розроблених або підготовлених для обробки, використання або виробництва спеціальних матеріалів, що розщеплюються, відомий як «Контрольний список» («Trigger List») відповідно до Інформаційного циркуляру МАГАТЕ INFCIRC/209 від 3 вересня 1974 року (Додаток, Меморандум В) [12].

Група ядерних постачальників:

- Керівні положення щодо передач ядерних матеріалів і список контрольованих товарів відповідно до Інформаційного циркуляру МАГАТЕ INFCIRC/254/Rev.13/Part 1a від 08 листопада 2016 року [13];

- Керівні положення щодо передач обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і відповідних технологій подвійного використання, пов'язаних з ядерним виробництвом та список контрольованих товарів відповідно до Інформаційного циркуляру МАГАТЕ INFCIRC/254/Rev.10/Part 2a (Corrected) від 05 лютого 2018 року [14].

Австралійська група:

- Основоположні принципи передач чутливих хімічних та біологічних речовин (червень 2015 року) [15];

- Списки загального контролю: Перелік експортного контролю: прекурсори хімічної зброї; Контрольний список виробничих засобів та обладнання для виготовлення хімічних сполук подвійного призначення і пов'язаних з ними технологій і програмного забезпечення; Контрольний список біологічного обладнання подвійного використання і пов'язаних з ним технологій і програмного забезпечення; Список збудників захворювань людини і тварин для експортного контролю; Список збудників захворювань рослин для експортного контролю [16].

Режим контролю за ракетними технологіями:

- Основоположні принципи передач чутливих товарів, пов'язаних з ракетними технологіями [17];
- Обладнання, програмне забезпечення та технології, Довідник (2017 рік) [18].

Вассенаарська домовленість:

- Керівні принципи та процедури, включно з початковими елементами (лютий 2017 рік) [19];
- Списки товарів та технологій подвійного використання (грудень 2018, остання версія) [20];
- Список товарів військового призначення (боєприпасів) (грудень 2018, остання версія) [20].

Таким чином, вищевказані списки представляють основні елементи кожного з режимів. Поглиблене знання списків є вкрай необхідним для ефективного впровадження законодавства у сфері експортного контролю. Списки міжнародних режимів експортного контролю охоплюють як товари військового призначення, так і товари подвійного використання. Варто зазначити, що до цих документів на постійній основі вносяться зміни, беручи до уваги науково-технічний прогрес. Необхідність застосовувати експортний контроль також зросла з появою нових загроз. Спочатку метою режимів було запобігання отримання доступу державами, діяльність яких становила загрозу міжнародній безпеці та миру у світі, до чутливих товарів. На теперішній час, режими спрямовані на впровадження контролю з метою протидії злочинності, тероризму та порушенню прав людини.

Міжнародні режими експортного контролю також встановлюють механізми співробітництва між державами-учасницями. Ці механізми включають в себе: обмін інформацією, розгляд заявок на приєднання до того чи іншого режиму на основі керівних принципів, консультації щодо конкретних чутливих випадків, регулярні зустрічі та формування секретаріату.

Варто також звернути увагу на те, що на шляху до становлення режиму експортного контролю провідну роль у цьому процесі відіграла ООН. Відповідно до статутної мети ООН – підтримання миру та безпеки у світі, ця організація робить значний внесок у справу нерозповсюдження ядерної зброї, а також інших видів зброї масового знищення [1, с. 73].

ООН прийнято низку резолюцій про заборону ядерної зброї. ООН також відіграла значну роль у розробці та підписанні багатьох угод та договорів у галузі роззброєння та нерозповсюдження, на основі яких формувався міжнародний режим експортного контролю, у т.ч. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons) від 12 червня 1968 року,

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty) від 27 вересня 1996 року, Міжнародний договір про торгівлю зброєю (Arms Trade Treaty) від 04 червня 2013 року тощо [1, с. 73].

Крім того, ООН тісно співпрацює з організаціями, що відіграють помітну роль у підтриманні режиму нерозповсюдження. Наприклад, МАГАТЕ, яка функціонує в системі ООН з 1957 року, щороку надсилає до Генеральної асамблеї ООН звіт про свою діяльність, який обговорюється на пленарному засіданні ООН та містить огляд з нерозповсюдження ядерної зброї і дотримання ДНЯЗ державами-учасницями [1, ст. 74].

Відповідно до ст. 26 Статуту ООН [10], «З метою сприяння встановленню й підтримці міжнародного миру й безпеки з найменшим відволіканням світових людських сил і економічних ресурсів для справи озброєння, Рада Безпеки відповідає за формулювання, за допомогою Військово-Штабного Комітету, зазначеного в статті 47, планів створення системи регулювання озброєнь для подання на розгляд Членам Організації». Таким чином, головним органом ООН, який відповідає за підтримання миру та безпеки у світі є Рада Безпеки ООН.

Важливе значення мало прийняття Радою Безпеки ООН 19 червня 1968 року резолюції 225 (1968), яка встановлювала, що агресія із застосуванням ядерної зброї або загроза такої агресії проти держави, що не володіє ядерною зброєю, вимагатиме від Ради Безпеки і, насамперед, від усіх її постійних членів – ядерних держав – негайних дій відповідно до їх зобов'язань згідно зі Статутом ООН.

Ця резолюція мала ключове значення для підписання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Історія її прийняття свідчить про складну і тривалу дипломатичну роботу, що передувала такій резолюції [1, ст. 74].

11 квітня 1995 року Рада Безпеки ООН одноголосно схвалила резолюцію 984 (1995), яка йшла далі резолюції 255 (1968), закликаючи держави, що володіють ядерною зброєю, здійснювати швидкі дії у відповідь на агресію із застосуванням ядерної зброї проти держав, що не володіють ядерною зброєю. Ця резолюція вимагала від усіх держав здійснювати ефективні заходи у напрямі ядерного роззброєння та підготовки договору щодо всеосяжного та повного роззброєння під суворим та ефективним міжнародним контролем [1, ст. 75].

Увесь час роботи у напрямку ядерного нерозповсюдження ООН активно діяла у кожному випадку виникнення загрози такого розповсюдження, порушення або підозри щодо можливого порушення окремими державами-членами ДНЯЗ положень цього Договору [1, ст. 76].

Дуже важливу роль також відіграють резолюції Ради Безпеки ООН стосовно національних ядерних програм країн, що не володіють ядерною зброєю. Серед таких можемо виділити резолюції щодо Іраку, КНДР, Ірану, Південного Судану та інших «проблемних» країн.

24 вересня 2009 року на надзвичайному засіданні Ради Безпеки ООН на найвищому рівні було прийнято резолюцію Ради Безпеки ООН № 1887 на підтримку нерозповсюдження ядерної зброї, що непрямим чином критикує Іран та КНДР. Вона містила заходи із посилення контролю і право держав-виробників вимагати повернення ядерних матеріалів та устаткування, якщо сторона, що отримала їх, порушує ДНЯЗ або виходить з нього [1, ст. 81].

Резолюція передбачала також посилення заходів безпеки зберігання ядерних матеріалів та більш жорсткий експортний контроль. Було також наголошено, що порушення ДНЯЗ тягне за собою відповідальність навіть у випадку виходу з нього. Резолюція є спробою створити юридичні підстави для можливих санкцій проти таких держав, як КНДР, що вже вийшла з ДНЯЗ, та Іран, який підозрюють у військових ядерних амбіціях на порушення Договору [1, ст. 81].

Окрім здійснення заходів з нерозповсюдження, ООН також активно сприяла вдосконаленню експортного контролю. У квітні 2004 року Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1540, згідно з якою держави-члени ООН повинні подавати звіти про стан експортного контролю для розгляду у Комітеті 1540. Комітет, за результатами розгляду таких звітів, надає державам-членам рекомендації щодо поліпшення регулювання передач «чутливих» товарів та забезпечує технічну допомогу державам, що відчувають труднощі у впровадженні такого регулювання [1, ст. 82].

Крім того, важливою подією стало ухвалення 2 квітня 2013 року на Генасамблеї ООН Міжнародного договору про торгівлю зброєю (Arms Trade Treaty, МДТЗ), який набув чинності 24 грудня 2014 року. За нього проголосували 154 держави, проти висловилися Іран, КНДР та Сирія. Ще 23 країни, у тому числі Росія, Білорусія, Болівія, Венесуела, Китай і Куба на голосуванні утрималися. Договір підписали 130 держав, проте на сьогоднішній день ратифікувала угоду 101 держава. При цьому провідний експортер зброї у світі – США – до цього часу договір не ратифікували. Національна стрілецька асоціація США (National Rifle Association), яка представляє американське збройне лобі, виступає проти ратифікації, хоча документ регулює лише експорт зброї, а не його внутрішні продажі. Серед провідних експортерів зброї, підписали і ратифікували вказаний договір Велика Британія, Франція та Німеччина. Україна також підписала договір, але не ратифікувала.

Відповідно до ст. 1 МДТЗ [21] завданнями вказаного документу є встановлення якомога вищих загальних міжнародних стандартів регулювання та вдосконалення регулювання міжнародної торгівлі звичайним озброєнням, а також попередження та викорінення незаконної торгівлі звичайним озброєнням та попередження їх незаконного перенаправлення. Вказані завдання

виконуватимуться з метою сприяння зміцненню миру, безпеки і стабільності на міжнародному та регіональному рівнях, зменшення людських страждань, заохочення співробітництва, транспарентності та відповідальної поведінки держав-учасниць у сфері міжнародної торгівлі звичайним озброєнням, таким чином, здійснюючи сприяння зміцненню довіри між державами-учасницями.

Відповідно до ст. 2 МДТЗ під його дію потрапляють угоди щодо міжнародної торгівлі бойовими танками, бойовими броньованими машинами, артилерійськими системами великого калібру, бойовими літаками, бойовими гелікоптерами, військовими кораблями, ракетами і ракетними пусковими установками та легким озброєнням і стрілецькою зброєю, а також боеприпасами (ст. 3) та частинами і компонентами (ст. 4) [21].

Діяльність у сфері міжнародної торгівлі у вказаному договорі включає в себе експорт, імпорт, транзит, перевалку і посередницьку діяльність та являє собою так звану «передачу» (ст. 2) [21].

Міжнародний договір про торгівлю зброєю – перший міжнародний договір, який запроваджує правила контролю торгівлі озброєннями у всьому світі. Проте можна з впевненістю стверджувати, що вказаний договір не роззброїть весь світ, оскільки в ньому вже занадто багато зброї так само, як і правових норм, які регулюють вказану сферу. Вказаний договір не закликає до роззброєння та утилізації зброї, також не забороняє конкретні види зброї і не встановлює тарифи та ліміти на передачі озброєння.

Проте варто зазначити, що МДТЗ передбачає реалізацію положень шляхом створення та використання національної системи контролю, у тому числі національний контрольний список, в якому жодна з категорій, вказаних у ст. 2 (1) (a-g) МДТЗ не можуть мати менші критерії, ніж ті, що визначені в Реєстрі звичайних озброєнь ООН (A/Res/36/46/L) на момент набрання чинності вказаного Договору (ст. 5) [21].

Позитивним аспектом МДТЗ є те, що його основні положення є інструментом стримування потоків зброї в зони військових конфліктів, де вона може бути використана для здійснення атак та агресивних дій стосовно мирних жителів. Такі положення висвітлені у ст. 6 [21] вказаного договору, та зобов'язують держав-учасниць не надавати дозвіл на передачу озброєнь, вказаних у ст. 2, а також боеприпасів, частин та компонентів, вказаних у ст. 3 та ст. 4 МДТЗ, якщо така передача:

- буде порушенням її обов'язків з вжиття заходів, прийнятих Радою Безпеки ООН відповідно до Розділу VII Статуту ООН, зокрема збройових ембарго (ст. 6 ч. 1) [21];

- буде порушенням її відповідних міжнародних обов'язків, які впливають з міжнародних домовленостей, учасницею яких є держава, зокрема, тих, які стосуються передач звичайних озброєнь або їх незаконного обігу (ст. 6 ч. 2) [21].

МДТЗ також змушує держав-учасниць ретельно думати з якою метою озброєння та боєприпаси, які вона експортуватиме будуть використані в майбутньому, перш ніж надавати дозвіл на його передачу. Так, відповідно до ч. 3 ст. 6 МДТЗ, держава-член не надає дозвіл на передачу озброєнь, вказаних у ст. 2, а також боєприпасів, частин та компонентів, вказаних у ст. 3 та ст. 4 МДТЗ, якщо на момент прийняття рішення про надання дозволу вона володіє достовірною інформацією про те, що це озброєння або боєприпаси, частини та компоненти будуть використані з метою вчинення актів геноциду, злочинів проти людства, серйозних порушень Женевських конвенцій 1949 року, атак на цивільні суб'єкти або мирне населення або інших військових злочинів, визначених у міжнародних договорах, учасниками яких є держава-член [21].

Таким чином, МДТЗ накладає відповідальність за кінцеве споживання на продавців озброєнь, а також змушує їх аналізувати усю наявну інформацію щодо імпортера, у тому числі надану самим імпортером (відповідно до ст. 8 МДТЗ) та визначати ризики експорту озброєнь та боєприпасів, частин і компонентів до них (відповідно до ст. 7 МДТЗ).

Кожна держава-учасниця відповідно до ст. 12 МДТЗ [21], з урахуванням норм власного законодавства, формує облік видачі дозволів на провадження діяльності, пов'язаної з обігом звичайного озброєння (імпорт, експорт, транзит), що становить ще один важливий елемент контролю. Варто також взяти до уваги те, що таку інформацію державам-учасницям необхідно зберігати не менше 10 років, що є позитивним аспектом в контексті ідентифікації озброєння походження тої чи іншої держави в зонах конфліктів.

При цьому, згідно із ст. 16 МДТЗ [21], кожна держава-учасниця може надавати та отримувати правову, юридичну, технічну, матеріальну чи фінансову допомогу, сприяння в створенні інституційного потенціалу тощо в міжнародно-правових рамках ООН, міжнародних, регіональних, субрегіональних або національних організацій, неурядових організацій або на двосторонньому рівні, що сприяє розвитку окремих аспектів системи експортного контролю на національному рівні кожної держави-учасниці.

З урахуванням вищевикладеного, можемо зробити висновок, що МДТЗ не є договором щодо роззброєння, так само як і договором щодо контролю за озброєннями. Вказаний документ не включає обмеження щодо видів або кількості озброєнь, які можуть бути придбані, продані або перебувати у володінні держав-учасниць. МДТЗ також не впливає на національне правове регулювання використання озброєнь всередині країни. Договір визначає повагу до

гуманітарного права та прав людини як один з критеріїв контролю за передачами озброєнь. Таким чином, МДТЗ визнає очевидний зв'язок між експортним контролем та дотриманням цих міжнародних принципів.

Крім того, існує низка регіональних організацій та ініціатив, що мають відношення до експортного контролю.

Однією з них є Європейська спільнота з атомної енергії (Євратом) (European Atomic Energy Community, Euratom), яка являє собою галузеву інтеграційну організацію, створену з метою координації та фінансування спільних дій держав європейської економічної спільноти (ЄЕС) у галузі виробництва та використання атомної енергії. Договір, яким було засновано Євратом, спочатку було підписано 25 березня 1957 року у Римі Бельгією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Францією та ФРН. Цей договір набув чинності 1 січня 1958 року. 31 січня 1973 року до Євратому увійшли Великобританія, Данія, Ірландія, а з 1 січня 1981 року – Греція. У 2008 році членами Євратому були вже 15 західноєвропейських держав [1, с. 86].

Штаб-квартира організації Євратом розміщена у Брюсселі. Сфера діяльності Євратому – науково-технічні дослідження, розробка і поширення знань в галузі атомної енергії, розробка єдиних норм ядерної безпеки, сприяння інноваціям в атомну енергетику та здійснення контролю за використанням ядерних матеріалів. [1, с. 86]

Систему зобов'язань держав-учасниць Євратому у галузі ядерного нерозповсюдження формують ДНЯЗ, Статут МАГАТЕ, Угода Євратом-МАГАТЕ та Додатковий протокол до цієї угоди [1, с. 86].

Варто також зазначити, що важливою подією у контексті нерозповсюдження балістичних ракет, здатних доставити зброю масового знищення стало прийняття 25 листопада 2002 року Гаазького Міжнародного кодексу поведінки проти розповсюдження балістичних ракет (International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation, A/57/724) [22]. Прийняття цього кодексу являє собою першу спробу встановити для всіх держав заходи із запобігання та стримування розповсюдження систем балістичних ракет, здатних доставляти зброю масового знищення в той час як, починаючи з 1998 року Режим контролю за ракетними технологіями розглядає більш широкі підходи до нерозповсюдження ракет, у т.ч. розвиток конкретних ініціатив з встановлення довіри у сфері ракетної діяльності, а також діалог з країнами, які не є учасниками режиму. Таким чином, положення Гаазького Міжнародного кодексу поведінки проти розповсюдження балістичних ракет зосереджені на балістичних ракетах, здатних доставляти зброю масового знищення, а також стосуються всіх програм і технологій, які можуть приховувати в собі програми з розробки та виготовлення балістичних ракет, наприклад, програм з розробки та виготовлення космічних

ракет-носіїв (ст. 4 (ii) Кодексу). На сьогоднішній день підписантами вказаного документу є 140 держав, у т.ч. Україна.

Велике занепокоєння у міжнародній спільноті викликає також розповсюдження трьох окремих видів спеціального озброєння, оскільки воно ставить під загрозу міжнародний та регіональний мир так само, як і національну безпеку держав. До такого озброєння належать: легке озброєння і стрілецька зброя (ЛОСЗ), міни та касетні боєприпаси.

У всіх конфліктах, що відбувалися після Холодної війни (1946-1991) використовувалися в основному або виключно ЛОСЗ. Таке озброєння являє собою основну причину людських втрат у ході конфліктів. Крім того, незаконна торгівля ЛОСЗ тісно пов'язана із тероризмом, організованою злочинністю і торгівлею наркотиками. Тобто розповсюдження і легкий доступ до ЛОСЗ дестабілізують миротворчу діяльність ООН, яку здійснюють гуманітарні неурядові організації. У зв'язку з цим, ООН прийняла низку документів для регулювання торгівлі ЛОСЗ в рамках комплексного підходу. Такими документами є: Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Protocol on Firearms to the Convention against Transnational Organized Crime, A/RES/55/225), прийнятий 31 травня 2001 року 110 учасниками (набув чинності 03.07.2005) [23], Програма дій щодо запобігання, боротьби та викорінення незаконної торгівлі легким озброєнням та стрілецькою зброєю в усіх аспектах (Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Aspects, A/CONF.1992/15), прийнята державами-членами ООН 20 липня 2001 року на конференції ООН [24], Міжнародний інструмент, що надає можливість державам вчасно та надійно ідентифікувати і відстежувати незаконні ЛОСЗ (International Instrument to Enable States to Identify and Trace, in Timely and Reliable Manner, Illicit SALW, A/DEC/60/519), прийнятий державами-членами ООН 8 грудня 2005 року [24], а також Документ ОБСЄ про легке озброєння та стрілецьку зброю (OSCE Document on Small Arms and Light Weapons) від 24 листопада 2000 року [25], яким передбачено здійснення обміну інформацією у таких сферах: національні системи маркування стрілецької зброї, національні процедури контролю над виробництвом озброєнь, національне законодавство та поточна практична діяльність, процедури та документи, контроль за посередницькою (брокерською) діяльністю у галузі озброєнь, способи та процедури ліквідації стрілецької зброї та легких озброєнь. З метою надання допомоги державам-учасникам в імплементації вказаного документу ОБСЄ, 1 грудня 2003 року до цього документу було випущено Підручник з кращих практик щодо легкого озброєння та стрілецької зброї (Handbook of Best Practices on Small Arms and Light Weapons, Decision No 5/03) [26].

Важливою ініціативою щодо обмеження звичайних озброєнь також стала «Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін і про їх знищення» (Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-personnel Mines and on their Destruction, Конвенція про ППМ) [27], яка 3-4 грудня 1997 року була відкрита для підписання в Оттаві та 5 грудня 1997 року була відкрита для підписання в штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. Вказаний документ набув чинності 1 березня 1999 року.

Конвенція про ППМ забороняє протипіхотні міни, оскільки їх вибух спричиняє поранення однієї або більше осіб. Кожна зі сторін-учасників Конвенції зобов'язалася якомога швидше, але не пізніше чотирьох років після набуття Конвенцією чинності, знищити всі свої запаси протипіхотних мін. Крім того, кожна зі сторін зобов'язалася знищити всі протипіхотні міни в замінованих районах, що знаходяться під їх юрисдикцією або контролем, не пізніше 10 років після набуття Конвенцією чинності [27].

Ще однією ініціативою щодо нерозповсюдження звичайних озброєнь стала Конвенція про касетні боєприпаси (Convention on Cluster Munitions), прийнята 30 травня 2008 року (набула чинності 01.08.2010) [28]. Держави, які підписали вказаний документ зобов'язалися ніколи не використовувати, розробляти, виготовляти, придбавати, накопичувати та передавати комусь, безпосередньо чи опосередковано, касетні боєприпаси. Конвенція застосовується до звичайних боєприпасів, які призначені для розсіювання або викидів вибухових боєприпасів, вага кожного з яких становить менше 20 кілограмів (п. 2 ст. 2 Конвенції). Вказаний документ не застосовується до мін (п. 1 ст. 1 Конвенції).

Крім того, варто звернути увагу на співіснування міжнародних режимів експортного контролю та Світової організації торгівлі (СОТ) (World Trade Organization) (підписана 15 квітня 1994 року в м. Марракеш, Марокко), адже будь-які обмеження у сфері міжнародної торгівлі товарами та послугами можуть означати порушення основних положень вказаної організації, оскільки така практика є протилежною до основних принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) (міжнародна угода, досягнута 30 жовтня 1947 року між 23 державами у Женеві), яка регулює торгівлю товарами та Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС) (General Agreement on Trade in Services, GATS) (міжнародна угода СОТ, що набрала чинності у січні 1995 року), яка регулює торгівлю послугами. По-перше, держави-члени СОТ, які імплементували міжнародні режими експортного контролю можуть порушити так званий «принцип найбільшого сприяння», встановлений ст. I ГАТТ і ст. II ГАТС. [29, 30] Це правило запроваджує відсутність дискримінації серед країн-членів СОТ. По-друге, експортний контроль подібний

до нетарифного бар'єру торгівлі товарами, що суперечить положенням ГАТТ. Тобто, заходи з експортного контролю суперечили б ст. 8 ГАТТ щодо зборів та формальностей, пов'язаних з імпортом та експортом, а саме ч. 1 (с) цієї статті, яка встановлює загальне зобов'язання зі «... зменшення і спрощення вимог щодо імпортової та експортної документації». Експортний контроль також суперечив би ст. X ГАТТ, відповідно до якої «ніякі заборони чи обмеження, крім мит, податків чи інших зборів ... не повинні встановлюватися або застосовуватися будь-якою стороною щодо імпорту будь-якого товару, який походить з території будь-якої іншої сторони, або щодо експорту чи продажу на експорт будь-якого товару, призначеного для ввезення на територію будь-якої іншої сторони» [29].

Проте, законодавство СОТ визнає можливість обмеження торговельних відносин з метою забезпечення безпеки. Відповідно до ст. XXI (b) ГАТТ та ст. XIV bis (b) ГАТС, «Жодне положення в цій Угоді не повинне тлумачитися як ... перешкоджання будь-якій державі-учасниці вживати будь-яких заходів, які вона вважає необхідними для забезпечення власних інтересів у сфері національної безпеки (i) пов'язаних з матеріалами, що розщеплюються або матеріалами, з яких вони відбираються (ii) пов'язаних з передачами озброєння, боєприпасів та товарів військового призначення, а також передачами інших товарів і матеріалів, які посередньо або безпосередньо можуть використовуватися у військових цілях (iii) рішення про здійснення яких прийняте під час війни або інших надзвичайних ситуацій на міжнародному рівні» [31, 32]. Таким чином, положення цих статей дозволяють державам-учасницям вирішувати питання щодо забезпечення власних інтересів у сфері національної безпеки та визначати необхідну політику з цих питань.

Враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що експортний контроль у широкому розумінні являє собою сукупність міжнародно-організаційних принципів, договірних і політичних зобов'язань, які діють злагоджено та не суперечать один одному, а їхня ефективність полягає у комплексному підході. Крім того, для успішного впровадження та застосування цілісного механізму експортного контролю необхідно постійно вдосконалювати рівень обізнаності у нормативно-правовій базі, яка є основою у вказаній сфері.

Також варто зазначити, що одночасно з появою нових та відносно нових загроз міжнародній безпеці (тероризм, міжнародний тероризм, національні ядерні програми неядерних держав, промислове шпигунство тощо), міжнародні режими експортного контролю постійно набувають організаційного та правового вдосконалення завдяки спільним зусиллям держав-учасниць, з'являються нові ініціативи, регіональні організації, проекти з глобального співробітництва з метою забезпечення міжнародної безпеки та миру у світі шляхом сприяння розвитку механізму експортного контролю.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

2.1 Процес становлення експортного контролю на національному рівні та етапи розвитку відповідного законодавства в галузі експортного контролю

Контроль за нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидія тероризму є одним з важливих напрямів міжнародної діяльності та національної політики багатьох держав світу. Реалізація цієї політики на міжнародному рівні здійснюється завдяки діяльності Організації Об'єднаних Націй, відповідних міжнародних організацій та організацій з міжнародних режимів експортного контролю. Натомість на національних рівнях вона здійснюється завдяки створенню національних систем експортного контролю у державах, що дотримуються такої політики.

Основною метою існування національних систем експортного контролю є забезпечення національної безпеки держав, які створюють такі системи, виходячи з політики нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидії тероризму [1, с. 130].

Разом з тим кожна з держав формує політику державного експортного контролю, виходячи з пріоритетності національних інтересів (політичних, економічних, військових) та відповідно до міжнародних зобов'язань. Така політика передбачає врахування поточних та перспективних цілей розвитку цих держав та координацію їх дій у міжнародному співробітництві [1, с. 130].

Реалізацію цілей експортного контролю у державах забезпечують спеціально уповноважені державні органи з питань державного експортного контролю [1, с. 130].

Національні системи експортного контролю базуються на міжнародному режимі експортного контролю, який складається з відповідних режимів експортного контролю та є сукупністю керівних принципів, процедур та правил, що призначені для регулювання і контролю за здійсненням міжнародних передач «чутливих» товарів.

Міжнародна система експортного контролю направлена на координацію зусиль провідних держав світу у їх спільній боротьбі із загрозою розповсюдження озброєнь і пов'язаною з цим загрозою виникнення військових конфліктів, а також загрозою розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки [1, с. 131].

Міжнародний режим експортного контролю можна розуміти як сукупність міжнародно-правових норм міжнародних режимів нерозповсюдження, а також

міжнародно-правову рамкову основу, створену з метою регулювання міжнародної торгівлі та передач чутливих і критичних товарів та пов'язаних з ними технологій.

Основним завданням міжнародних режимів експортного контролю є сприяння торгівлі та передачам серед мирних та надійних країн, але водночас запобігання потраплянню чутливих товарів до конфліктних і проблемних країн, терористичних організацій та окремих осіб. Такі режими також можуть бути імplementовані країнами з метою захисту власної економіки або уповільнення розвитку технологій своїх ворогів і конкурентів.

Міжнародний режим експортного контролю має широку сферу застосування. По-перше, концепт експорту охоплює низку видів операцій: фактичне перевезення будь-яких товарів; транскордонна електронна або цифрова передача будь-якої технології, передача або розкриття, у тому числі вербальним шляхом, технологій, програмного забезпечення або технічних даних будь-якому іноземному громадянину, фактичне використання або застосування секретних технологій від імені або на користь будь-якого іноземного підприємства або фізичної особи у будь-якому місці. По-друге, ці режими охоплюють великий асортимент товарів, пов'язаних зі зброєю масового знищення, звичайним озброєнням та товарами подвійного використання [33, с. 4].

За таких умов, сторін, яких стосується режим експортного контролю дуже багато. З одного боку, такими сторонами є уряди країн-постачальників товарів, а також уряди країн, які страждають від обмежень. З іншого боку, такі режими впливають і безпосередньо на експортерів. До експортерів належать суб'єкти, які мають повноваження визначати та контролювати передачу товарів за межі держави [33, с. 4].

Варто зазначити, що метою експортного контролю є попередження усіх видів загроз міжнародній безпеці. Необхідність безпечного існування для країн стала настільки важливою, що режими експортного контролю є ключовим елементом міжнародної торгівлі товарів військового призначення та подвійного використання.

Таким чином, режими експортного контролю призвели до створення нової гілки міжнародного права, яка є так званим мостом між правом міжнародної безпеки та міжнародним торговельним правом. Така нова галузь знань також спричиняє необхідність навчати спеціалістів, які будуть обізнані як в особливостях контрольованих товарів, так і в загрозах, які ці товари можуть спричинити. Тобто для того, щоб оволодіти цією галуззю знань потрібно розуміти як політичні основи експортного контролю, так і способи імplementації механізмів експортного контролю [33, с. 4].

Експортний контроль організований на основі спеціальних режимів, підтриманих державами-постачальниками товарів військового призначення та

подвійного використання, а також пов'язаних з ними технологій. Ці режими асоціюються з міжнародними договорами з нерозповсюдження. Окрім таких спеціальних домовленостей заходи з експортного контролю можуть базуватися і на інших механізмах, що випливають з міжнародного права та міжнародного торговельного права та можуть встановлювати експортні обмеження. Такі обмеження базуються з однієї сторони на міжнародних санкціях, а з іншої – на безпекових винятках, які дозволяються в рамках міжнародного торговельного права [33, с. 4].

Проте, кожен з таких механізмів, чи то міжнародні режими експортного контролю, чи то інші експортні обмеження – всі вони повинні бути імплементовані в національні законодавства держав-учасниць таких міжнародних режимів експортного контролю та міжнародних організацій, які впроваджують санкції або встановлюють винятки у сфері міжнародної безпеки.

Як вже згадувалося раніше, імплементация міжнародних режимів експортного контролю базується на основі технічного та політичного принципів. Вона набуває форми сукупності офіційних документів, у яких визначені «чутливі» технології і «проблемні» країни. Ця імплементация здійснюється на двох рівнях, оскільки режими започатковані на міжнародному рівні, але застосовуються на національному. Таким чином, держави-учасниці та їхні уряди повністю залучені до забезпечення виконання положень режимів експортного контролю. Забезпечення ефективності експортного контролю включає в себе застосування комплексних, високобюджетних та ризикованих процедур.

Кожен режим експортного контролю імплементується методом поєднання міжнародного та національного підходів. Спочатку держави-учасниці організовують зустріч, де визначають початкові елементи режиму, після чого застосовують їх на основі національного законодавства.

Таким чином, держави-учасниці беруть на себе зобов'язання впровадити в свої правові системи керівні принципи міжнародних режимів експортного контролю, а також списки товарів, які підлягають експортному контролю. Спочатку вони повинні сформулювати або призначити адміністративний орган, який відповідатиме за організацію експортного контролю. Учасники також повинні впровадити два списки: один для товарів військового призначення, інший – товарів та технологій подвійного використання. Орган, обов'язком якого є організація експортного контролю також несе відповідальність за видачу дозволів (ліцензій) на здійснення міжнародних передач контрольованих товарів. На практиці, якщо товар належить до національних списків або додатку до рішення про накладання санкцій на країну або її громадян, відповідальний орган приймає рішення про надання дозволу (ліцензії) на міжнародну передачу такого товару на основі таких етапів: 1 – хто є кінцевим споживачем контрольованого товару

(країна/фізична чи юридична особа); 2 – яка мета передачі (кінцевого споживання) цього товару 3 – які характеристики товару (де товар може бути застосований або використаний). Відповідальний орган також визначає основних комерційних посередників та режими фінансування. Якщо передача товару становить загрозу міжнародній безпеці та стабільності – відповідальний орган відмовляє у наданні дозволу (ліцензії) на експортно-імпорту операцію. Крім того, країни-учасниці міжнародних режимів експортного контролю можуть прийняти рішення про накладення санкцій на будь-який суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання, який здійснює такі передачі без отримання на це дозволу відповідального за експортний контроль органу [33, с. 13].

Заходи з експортного контролю також мають екстратериторіальне застосування. Тобто видані ліцензії (дозволи) на експорт зазвичай містять положення про реекспорт. Відповідно до цих положень, кінцевий споживач у країні, що імпортує повинен отримати дозвіл від органу, який надав ліцензію на реекспорт. Цікавим прикладом застосування екстратериторіального принципу в сфері експортного контролю є законодавство США. Так, відповідно до експортного законодавства США, товар, на передачу якого було надано дозвіл відповідальним органом цієї держави і який водночас є комплектуючим до іншого товару країни-імпортера – цілісний товар країни імпортера підлягає як національному експортному контролю, так і експортному контролю США. Таким чином, товар іншої країни, до якого входять американські комплектуючі повинен отримати два дозволи на експорт – країни-експортера та США [33, с. 13].

Варто зазначити, що за імплементацію міжнародних режимів експортного контролю на національному рівні відповідають не лише уряди держав-учасниць. Таким чином, попередній контроль здійснюється на рівні експортера. З розвитком міжнародних режимів експортного контролю підприємства перейшли від вільної торгівлі до контрольованої торгівлі. Внаслідок цього, на підприємствах з'явилися спеціалізовані підрозділи з обізнаними у сфері експортного контролю фахівцями, які займаються безпосередньо процедурами експортного контролю (ідентифікація товарів, підготовка необхідних документів до відповідальних у вказаній сфері органів з метою отримання ліцензії (дозволу) тощо). Тобто підприємства також почали впроваджувати спеціальні внутрішні процедури. Під час укладання контракту положення про експортний контроль також повинні бути включені. Ці аспекти є дуже важливими для експортерів, оскільки кожен суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання ризикує нести відповідальність у випадку недотримання законодавства з експортного контролю. Законодавство з експортного контролю також стосується державних установ та навчальних закладів.

Насправді імплементація міжнародних режимів експортного контролю великою мірою впливає на науковий та економічний сектори, діяльність яких пов'язана з чутливими товарами. Положення вказаних режимів обмежують не лише передачі товарів, а й передачі технологій та знань (послуг). Таким чином, на будь-які попередні переговори щодо програм чи проектів з іноземними державами потрібен дозвіл відповідного органу. Крім того, обмін інформацією із застосуванням мережі Інтернет або засобів стільникового зв'язку повинен контролюватися. У деяких випадках окремі співробітники підприємств чи установ можуть бути не допущені до певних програм через національність. Науково-дослідні та освітні установи також мають обмеження щодо прийняття на навчання або практику студентів та наукових співробітників, які є вихідцями з «проблемних» країн [33, с. 14].

Наслідки імплементації міжнародного режиму експортного контролю можна розглядати з різних сторін. З одного боку внаслідок імплементації основоположних принципів міжнародного режиму експортного контролю для країн та експортерів з'являються певні ризики. З іншого боку – виникає низка обмежень, яка може негативно впливати на економіку тої чи іншої держави.

Таким чином, можемо зробити висновок, що внаслідок імплементації міжнародного режиму експортного контролю в національне законодавство держав-учасниць виникають певні ризики. Ці ризики, в першу чергу, є економічними та комерційними. Міжнародні режими експортного контролю та інші обмеження у цій сфері впливають на конкурентоспроможність відповідних суб'єктів. Такий ефект викликаний масштабними, складними та дорогими процедурами, необхідними для експорту чутливих товарів і технологій. Ще один негативний фактор – відмова в наданні дозволу (ліцензії) на експорт чутливих товарів, у зв'язку з чим суб'єкти міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання можуть втратити бізнес на міжнародному ринку.

Яскравим прикладом цього є американські компанії, які впродовж тривалого часу страждали від жорсткого експортного законодавства США та були тривалий час відсутні на міжнародних ринках, у тому числі на китайському, в той час як європейські компанії укладали велику кількість вигідних контрактів [33, с. 15].

Крім того, імплементація міжнародних режимів експортного контролю включає в себе правові ризики. Тобто ці режими можуть протирічити певним ustalеним правовим принципам, у зв'язку з чим експортний контроль може суперечити економічним свободам шляхом встановлення обмежень на вільний рух товарів, капіталів та осіб, а також обмежень свободи надавати послуги. Експортний контроль також може впливати на право іноземних інвестицій, оскільки це може перешкоджати економічній діяльності іноземних компаній,

розташованих на території тої чи іншої держави. Перешкоджаючи передачі технологій та знань (послуг) до деяких країн, міжнародні режими експортного контролю можуть також порушувати право держав на розвиток. Крім того, можуть порушуватися деякі правила, пов'язані з правами людини. Таким чином, обмежуючи доступ до інформації та знань деяким особам у зв'язку з їхньою національністю, впровадження експортного контролю суперечить праву на інформацію та праву на освіту. Також варто зазначити, що обмеження розвитку космічних технологій деяких держав суперечить основоположним принципам космічного права, а екстратериторіальний характер експортного законодавства США суперечить принципу суверенності кожної держави [33, с. 15].

Крім того, механізми експортного контролю мають певні технічні обмеження. Тобто списки режимів не включають абсолютно всі товари і технології, які з'являються внаслідок постійного прогресу та розвитку науково-технічного та військового потенціалів кожної держави. Це означає, що певні товари та технології можуть бути не включеними до контрольних списків у зв'язку з нижчими технічними характеристиками, але водночас можуть являти собою товар подвійного використання. У зв'язку з цим контрольні списки кожного з міжнародних режимів нерозповсюдження постійно переглядають та вносять правки до них, після чого вносяться правки і до національних списків контрольованих товарів. Варто зазначити, що до певних видів товарів, які не є включеними до контрольних списків, з метою забезпечення міжнародної або регіональної безпеки може бути застосований режим всеохоплюючого контролю, так званий режим «catch all». Такий режим дозволяє контролювати експортно-імпорتنі операції товарів, які не є включеними до контрольних списків. Вказаний режим може реалізовуватися через рішення Ради Безпеки ООН (після чого імплементуватися на національному рівні) або Ради ЄС (для країн-членів ЄС). Також варто взяти до уваги нові ризики, пов'язані з передачами «чутливої» інформації за допомогою мережі Інтернет.

Разом з цим, імплементация міжнародних режимів експортного контролю має низку позитивних аспектів. Перш за все, це забезпечення національної безпеки держав, які імплементують основоположні принципи міжнародних режимів нерозповсюдження та неухильно їх дотримуються. По-друге, такі процеси мають ефективний вплив на діяльність міжнародної спільноти щодо протидії тероризму, міжнародному тероризму, загрозам міжнародній та регіональній безпеці, боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, а також численними порушеннями прав людини у зонах бойових дій під час регіональних чи внутрішньодержавних конфліктів. Імплементация положень міжнародних режимів нерозповсюдження також дозволяє міжнародній спільноті відслідковувати та ідентифікувати походження (виробників) незаконно

переміщеного озброєння чи зброї масового знищення та засобів її доставки, оскільки держави-учасниці режимів на національному рівні забезпечують збереження даних щодо експортно-імпортних операцій та обмінюються такими даними на рівні міждержавних відносин з метою підтримання прозорості під час міжнародного співробітництва. Ще одним позитивним аспектом є міжнародне співробітництво щодо обміну досвідом у сфері експортного контролю (консультації, експертні місії, тренінги тощо), що також градаційно впливає на рівень ефективності як міжнародного режиму експортного контролю, так і національних систем експортного контролю.

У зв'язку з викладеним, можемо зробити висновок, що, не зважаючи на певні негативні аспекти імплементації міжнародних режимів експортного контролю в національне законодавство держав-учасниць, існування таких режимів є однією з основних важелів у забезпеченні міжнародної та регіональної безпеки. Міжнародні режими експортного контролю (за умови неухильного дотримання їх основоположних принципів державами-учасницями) є стримуючим фактором для розвитку багатьох негативних процесів, таких як міжнародний тероризм, збройна агресія однієї держави проти іншої, регіональні конфлікти тощо.

2.2 Обмеження, яких має дотримуватися або брати до уваги держава під час здійснення експортного контролю

Окрім міжнародних режимів нерозповсюдження, міжнародних договорів, конвенцій, програм та ініціатив з метою забезпечення міжнародної та регіональної безпеки існують також ембарго та інші примусові заходи стримуючого характеру, такі як міжнародні санкції, положення яких беруть на себе зобов'язання виконувати держави-учасниці у зв'язку із членством в тій чи іншій міжнародній організації.

Країни, які порушують свої міжнародні зобов'язання несуть за це відповідальність у вигляді застосування до них примусових заходів, які можуть включати ембарго та інші міжнародні санкції. Примусові заходи також можуть охоплювати відправлення військових підрозділів (для миротворчих місій, військового втручання, блокади тощо), тимчасове або остаточне припинення дипломатичних зносин або митних та торговельних бар'єрів. Введення міжнародних санкцій є найбільш ефективними та адаптивними інструментами у міжнародних зв'язках.

Застосовуючи санкції, країна або міжнародна організація можуть мати на меті наступне:

- здійснити тиск на протилежну сторону (або країну) в рамках двосторонніх або багатосторонніх переговорів;
- закликати протилежну сторону припинити порушення міжнародного права;
- впровадити міжнародний тиск з урахуванням внутрішньої ситуації в країні, особливо у випадку порушень основних прав людини та гуманітарного законодавства.

Серед причин впровадження санкцій може також бути зниження конкурентоспроможності іншої країни, перешкоджання економічного розвитку країни-противника (у випадку двосторонніх відносин) [5].

Заходи примусу можуть бути всебічними, проте більшість з них є цілеспрямованими та створеними як проміжний крок перед міжнародними протестами та збройним втручанням. Вони також являють собою надійну та ефективну альтернативу, особливо для тих країн, які мають обмежений військовий потенціал та важливі економічні зв'язки з країною, що розглядається. Отже, заходи примусу повинні розглядатися як політичний інструмент, який в основному використовується в дипломатичних цілях.

Всі країни мають право ввести міжнародні санкції, але більшість ембарго та міжнародних санкцій визначаються Радою Безпеки ООН або регіональними організаціями такими як Європейський Союз. Після цього вони виконуються колективно державами-членами з метою підвищення їх ефективності. Однак деякі

міжнародні санкції є односторонніми, такими як торгові обмеження, накладені США проти Куби [5].

Правильна та ефективна імплементація міжнародних санкцій вимагає цілісного підходу, який повинен включати всі відповідні зацікавлені сторони, зокрема, як публічний, так і приватний сектори, а також неурядові організації, засоби масової інформації, багатонаціональні компанії та думку громадськості. Такий підхід є особливо важливий, оскільки забезпечує скоординовану та ефективну імплементацію і виконання санкцій, уникнення побічних та небажаних наслідків (гуманітарних та економічних) та оцінює вплив на міжнародне право та дипломатію.

Заходи примусу створені, щоб змусити протилежну сторону дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань. Однак запровадження міжнародних санкцій вимагає розробки та реалізації стратегії, яка має базуватися на основі цілей, яких повинно бути досягнуто. Серед таких цілей можемо перерахувати наступні.

Вирішення конфліктів, у тому числі конфлікту всередині країни (наприклад, Демократична Республіка Конго, Кот д'Івуар – наразі обмеження скасовані). Метою таких санкцій є послаблення однієї або обох сторін конфлікту, щоб допустити військову поразку, створити стимул для переговорів чи припинення вогню, або примусити до укладення мирної угоди.

Захист мирного населення (наприклад, Сомалі, Судан). Введення санкцій може також запобігати або припиняти масові порушення прав людини або принаймні обмежувати їх можливе фінансування та постачання озброєння та боєприпасів.

Протидія тероризму (наприклад, санкції проти міжнародних терористичних організацій ІДІЛ / Аль-Каїди та руху «Талібан» (Афганістан), а також пов'язаних з ними осіб і організацій). Метою таких санкцій теж може бути обмеження можливостей та фінансування терористичних організацій, а також сприяння справедливості та притягнення до відповідальності.

Демократизація (наприклад, Ірак, Гвінея-Бісау). До країн, де панує режим військової диктатури або тих, в яких відбувся переворот, може бути необхідним запровадження ембарго та санкцій з метою вчинення міжнародного тиску на такі країни та полегшення переходу до демократії і, за потреби, створити стимул для відновлення конституційного ладу.

Нерозповсюдження (наприклад, Північна Корея, Іран). Ймовірно одна з найбільш чутливих категорій ембарго, ефективне виконання якої є досить важким. Такі санкції покликані обмежувати здатність країни розвиватися або будь-яку допомогу її розвитку – зокрема, такі санкції стосуються ядерної, хімічної та біологічної зброї, а також балістичних ракет, тобто засобів її доставки. Такі санкційні режими здебільшого базуються на положеннях Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1968) [4].

Після того, як була визначена стратегія та основні цілі, можуть бути впроваджені міжнародні санкції, які базуватимуться на низці примусових заходів з метою досягнення ефективного балансу потенційних недоліків. З цією метою збройні ембарго (у тому числі експорт, імпорт, транзит, брокерська (посередницька) діяльність, пов'язані з ними послуги, фінансування тощо) є одними з найбільш ефективних інструментів з дуже обмеженими негативним впливом на населення країни та її економічні ресурси. Такі ембарго є сильними політичними сигналами та широко використовуються, особливо ООН або ЄС, де в більшості країн наразі діє санкційний режим [33, с. 19].

Заборону в'їзду та замороження активів (у тому числі економічні санкції) також відносно легко запровадити. Однак введення фінансових санкцій проти країни потребує досить масштабного міжнародного співробітництва з метою підвищення рівня їх ефективності. Такі санкції можуть також негативно впливати на населення та економіку країни, а також включати розірвання дипломатичних зносин [5].

Існують також торговельні обмеження, які можуть варіюватися від рідкісних ресурсів до стратегічних товарів, таких як ядерні пристрої, продукти харчування, нафта і газ. Такі санкції можуть мати серйозний вплив на населення країни, у зв'язку з чим їх потрібно ретельно збалансовувати та націлювати на обмеження негативних побічних ефектів [5].

Таким чином, кожен санкційний режим є унікальним, з конкретною метою, часовими рамками та бажаними наслідками з метою забезпечення їх ефективного застосування. Правильна послідовність різних видів санкцій, а також їх виконання та механізм правозастосування є необхідними для впровадження ефективних ембарго з позитивними політичними та дипломатичними результатами.

Активна практика застосування заходів примусу розпочалася після закінчення Холодної війни (1946-1991) і триває до тепер. Міжнародні санкції можуть бути визначені міжнародними організаціями, такими як ООН, зокрема, Радою Безпеки ООН, Європейським Союзом, Економічною співдружністю Західно-Африканських держав (Economic Community of Western African States, ECOWAS), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі або ж окремими державами, які можуть прийняти рішення впровадити односторонні санкції на світовому рівні, наприклад, США [33, с. 20].

Після Другої світової війни та створення ООН, рішення про застосування заходів примусу приймає Рада Безпеки як політичний орган ООН. Вони здебільшого впроваджуються відповідно до Розділу VII Статуту ООН «Дії, щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії» [10], положення якого дозволяють Раді Безпеки вживати певних заходів (ст. 41 та ст. 42 Статуту ООН) [10], а не лише надавати рекомендації. Такі заходи можуть включати використання збройних сил, а також економічні санкції та збройні ембарго [33, с. 20].

Відповідно до ст. 39 Статуту ООН Рада Безпеки може втручатися, коли певні міжнародні ситуації, такі як «... існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії ...». [10] У таких ситуаціях Рада Безпеки ООН може впроваджувати економічні санкції відповідно до ст. 41 Статуту ООН. Відповідно до ст. 42 Статуту ООН «Якщо Рада Безпеки вважатиме, що заходи, передбачені в статті 41, можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, вона має повноваження вжити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації» [10].

Проте варто зазначити, що в Статуті ООН чітко не визначено, в яких саме ситуаціях повинні бути застосовані санкції, або які види санкцій повинні бути застосовані, як це слід робити. Таким чином всі ці дії залежать від рішення Ради Безпеки ООН з метою застосування ефективних заходів, які залежатимуть та будуть пристосовані до тої чи іншої ситуації, без встановлення чітких шаблонів, таких як збройне ембарго. Більшість санкційних режимів впроваджуються відповідно до ст. 41 Статуту ООН, без використання збройних сил [33, с. 21].

Оскільки міжнародні санкції, впроваджені Радою Безпеки ООН в рамках Розділу VII Статуту ООН є обов'язковими для виконання всіма державами-членами ООН, ефективність таких санкцій може бути досягнута лише шляхом міжнародного співробітництва та глобальної імплементації. Рішення про застосування міжнародних санкцій приймається Радою Безпеки ООН у вигляді резолюцій Ради Безпеки ООН, які повинні бути імplementовані у національне законодавство країн-членів ООН.

На сьогодні діє низка режимів санкцій, спрямованих на підтримку політичного врегулювання конфліктів, ядерного нерозповсюдження і боротьби з тероризмом. До переліку країн, стосовно яких Радою Безпеки ООН запроваджені різного роду санкції, включаючи повні або часткові обмеження на постачання озброєнь і товарів подвійного використання, у тому числі таких, що можуть бути використані у створенні зброї масового знищення та засобів її доставки, входять:

Демократична Республіка Конго (заборони і обмеження встановлені Резолюцією Ради Безпеки ООН 1493 від 28.07.2003 Запропоновані санкції постійно розширюються, змінюються і подовжуються резолюціями Радою Безпеки ООН) [34];

Ємен (заборони і обмеження встановлені Резолюціями Ради Безпеки ООН 2140 (2014) [35] і 2216 (2015) [36]. Запропоновані санкції постійно розширюються, змінюються і подовжуються резолюціями Ради Безпеки ООН);

Індія і Пакистан (Резолюція Ради Безпеки ООН 1172 від 06.06.1998 засудила ядерні випробування, проведені Індією і Пакистаном у травні 1998 року і закликала всі держави запобігати експорту обладнання, матеріалів і технологій, які у будь-який спосіб могли б сприяти здійсненню в Індії або Пакистані програм у сфері ядерної зброї або балістичних ракет, здатних доставляти таку зброю) [37];

Ірак (у зв'язку з вторгненням Іраку до Кувейту резолюцією Ради Безпеки ООН 661 від 06.08.1990 [38] (п. 3с) було запроваджене ембарго на постачання до цієї держави всіх товарів та продукції, включаючи зброю та інше військове обладнання, крім тих, що спрямовані на медичні цілі або пов'язані з продуктами харчування, які постачаються в рамках гуманітарної допомоги. Резолюцією Ради Безпеки ООН 1546 від 08.06.2004 [39] (п. 21) встановлюється, що заборона на продаж або постачання Іраку озброєння та відповідного військового майна, запроваджена попередніми резолюціями, не буде розповсюджуватись на озброєння та майно, необхідне уряду Іраку або багатонаціональним силам для досягнення цілей даної резолюції);

Іран (з 16.01.2016 скасовано дію резолюцій Ради Безпеки ООН 1696 (2006), 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008), 1835 (2008), 1929 (2010) і 2224 (2015), натомість чинною залишається лише резолюція Ради Безпеки ООН 2231 (2015) стосовно ядерної програми Ірану. У Додатку В до резолюції 2231 (2015) міститься повний перелік санкцій, які зберігаються стосовно Ірану, зокрема передбачено, що обмеження на постачання ракетних технологій діятимуть ще 8 років, на постачання важких і звичайних озброєнь – 5 років, на надання Ірану цивільних ядерних технологій – 10 років. Пункт 2 Додатка В стосується обмежень, пов'язаних з постачанням до Ірану, продажем, передачею відповідних ядерних матеріалів, обладнання і технологій. Пункт 4 стосується обмежень, пов'язаних із засобами доставки ядерної зброї; пункти 5 і 6(b) – звичайних озброєнь. Питання замороження активів регулюється пунктами 6(c) і 6(d), а заборони на поїздки – 6(e). При цьому слід відзначити запровадження у чинному санкційному режимі механізму «case-by-case», який передбачає отримання у кожному окремому випадку дозволу Ради Безпеки ООН на діяльність щодо якої діє обмеження (наприклад, у ядерній сфері, у питаннях засобів доставки ядерної зброї, звичайних озброєнь), що є суттєвим пом'якшенням режиму у порівнянні з повною забороною на таку діяльність, яка діяла до 16 січня 2016 року) [40];

Корейська Народно-Демократична Республіка (у Резолюції Ради Безпеки ООН 1695 (2006) [41] було засуджено неодноразові пуски балістичних ракет, здійснені КНДР 5 липня 2006 року. У цьому зв'язку держави-члени зобов'язувались запобігати передачі ракет і пов'язаних з ракетами предметів, матеріалів, товарів і технологій для програм КНДР із створення ракет або зброї масового знищення. Резолюцією Ради Безпеки ООН 1718 (2006) [42] запроваджено введення збройового

ембарго, заморожування активів і заборону на поїздки осіб, причетних до ядерної програми КНДР, заборону цілого ряду імпортованих і експортованих товарів, які могли б сприяти здійсненню програм КНДР, пов'язаних з ядерною зброєю, балістичними ракетами та іншими видами зброї масового знищення. Зазначене обмеження поширюється також на відповідну технічну підготовку, консультативну допомогу та послуги. Резолюцією також створено Комітет 1718 з санкцій Ради Безпеки ООН. Запропоновані санкції постійно розширюються, змінюються і подовжуються резолюціями Ради Безпеки ООН);

Ліван (Резолюцією Ради Безпеки ООН 1701 від 11.08.2006 [43] було встановлено, що всі держави-члени мають здійснювати необхідні заходи для недопущення: а) продажу або поставки будь-якій юридичній або фізичній особі в Лівані озброєнь та пов'язаних з ними матеріальних засобів усіх видів, включаючи зброю і боєприпаси, військові машини і техніку, воєнізоване спорядження і запасні частини до вищевказаних предметів, незалежно від того, чи походять ці предмети з їхньої території; б) надання будь-якій юридичній або фізичній особі в Лівані послуг з технічного навчання або технічної допомоги, пов'язаних з наданням, виготовленням, обслуговуванням або використанням засобів, перерахованих у підпункті (а). Зазначене не поширюється на озброєння, пов'язані з ним матеріальні засоби, навчання або допомогу, які дозволені урядом Лівану або відповідними силами ООН на цілі, зазначені в резолюції. У резолюції Ради Безпеки ООН 2172 від 26.08.2014 [44] визначено, що ситуація в Лівані продовжує створювати загрозу міжнародному миру і безпеці, та особливо відзначено важливість повного дотримання заборони на продаж і поставку зброї і пов'язаних з нею матеріальних засобів, встановленої резолюцією Ради Безпеки ООН 1701 (2006);

Лівія (Резолюцією Ради Безпеки ООН 1970 від 26.02.2011 [45] було запроваджено збройове ембарго щодо цієї країни, зокрема стосовно озброєнь і пов'язаних з ними матеріальних засобів усіх типів, включаючи зброю і боєприпаси, військові машини і техніку, напіввійськове спорядження і запчастини до вищевикладеного, а також надання технічної допомоги, навчання, фінансової та іншої допомоги, пов'язаної з військовою діяльністю. Резолюцією було також визначено, на що не поширюються зазначені обмеження. Запропоновані санкції постійно розширюються, змінюються і подовжуються резолюціями Ради Безпеки ООН);

Сомалі (Резолюцією Ради Безпеки ООН 733 від 23.01.1992 (п. 5) було запроваджене всеохоплююче, повне та безстрокове (поки Ради Безпеки ООН не прийме іншого рішення) ембарго на постачання всіх видів озброєнь і військового обладнання до Сомалі. У подальшому встановлений режим санкцій

підтверджувався і частково змінювався відповідно до низки резолюцій Ради Безпеки ООН) [46];

Судан (у зв'язку з конфліктом в регіоні Дарфур (Судан), резолюцією Ради Безпеки ООН 1556 від 30.07.2004 запроваджено обмеження на постачання озброєнь та пов'язаних з ними матеріальних засобів усіх видів, включаючи зброю і боєприпаси, військові транспортні засоби і техніку, напіввійськове спорядження та запасні частини для всього зазначеного вище, а також відповідних послуг та технічної допомоги всім неурядовим утворенням і окремим особам, які діють в штатах Північний, Південний та Західний Дарфур в Судані. Зазначені обмеження, згідно з резолюцією, не поширюються на поставки та надання послуг для потреб офіційних операцій спостереження, контролю та підтримки миру; поставки несмертельного військового спорядження, що призначається виключно для гуманітарного використання; поставок захисного одягу, включаючи бронежилети та військові каски, для особистого використання персоналом ООН, спостерігачами за дотриманням прав людини, представниками засобів масової інформації, співробітниками гуманітарних організацій та установ, які займаються питаннями розвитку. У подальшому встановлений режим санкцій підтверджувався, змінювався і доповнювався відповідно до низки резолюцій Ради Безпеки ООН) [47];

Південний Судан (у зв'язку із відсутністю прогресу в сфері мирного врегулювання у Республіці Південний Судан Рада Безпеки ООН резолюцією 2471 від 30.05.2019 запровадила збройове ембарго на Південний Судан, яке поширюється на озброєння і пов'язані з ними матеріальні засоби усіх видів, включаючи зброю і боєприпаси, військові транспортні засоби та техніку, напіввійськове спорядження і запасні частини до всього вищезазначеного, а також на технічну допомогу, навчання, фінансову та іншу підтримку, пов'язану з військовою діяльністю, технічне обслуговування та експлуатацію озброєнь і пов'язаних з ними матеріальних засобів, включаючи надання військового персоналу для його використання як найманців, незалежно від країни походження. Водночас, ембарго не застосовуватиметься, зокрема, до озброєнь та суміжних матеріалів, необхідних для діяльності ООН, в т.ч. Місії ООН в Південному Судані (United Nations Mission in South Sudan – UNMISS) та Тимчасових сил із забезпечення безпеки в Аб'ей (United Nations Interim Security Force for Abyei – UNISFA), а також нелетальної військової техніки для гуманітарних потреб або захисту, зброї та боєприпасів, які використовуються державами-членами на території Південного Судану відповідно до норм міжнародного права з метою забезпечення захисту або евакуації своїх громадян, озброєння, яке є необхідним для підтримки виконання положень Угоди про вирішення конфлікту від 2015 року) [48];

Центральноафриканська Республіка (у зв'язку з різким погіршенням безпекової ситуації в ЦАР, резолюцією Ради Безпеки ООН 2127 від 05.12.2013 було вперше запроваджено збройне ембарго стосовно даної країни) [49];

держави-члени ECOWAS (Economic Community of West African States – Економічне співтовариство країн Західної Африки) (Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кот-д'Івуар, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того. Безстроковий мораторій на експорт, імпорт та виробництво легких озброєнь та стрілецької зброї (ЛОСЗ) у Західній Африці був встановлений на саміті держав регіону Західної Африки 31 жовтня 1998 року в Абуджі (Нігерія). 14 червня 2006 року державами ECOWAS була ухвалена Конвенція ECOWAS з ЛОСЗ, боєприпасів до них та інших супутніх матеріалів, яка набула чинності 29 вересня 2009 року і трансформувала раніше встановлений мораторій. Зокрема, стаття 3 Конвенції забороняє передачі ЛОСЗ та супутніх матеріалів на територію, з території або через територію країн-членів ECOWAS. Згідно із ст. 4, держава-член ECOWAS може просити про звільнення від вказаних обмежень для забезпечення законних потреб національної безпеки і оборони, участі в міжнародних миротворчих операціях. Відповідно до ст. 5, країна-член ECOWAS, що має намір ввезти певний вид легкого озброєння, робить відповідний запит до Виконавчого секретаріату ECOWAS з наданням детальної інформації про вид озброєнь, обсяги і терміни поставок, постачальника, кінцевого споживача тощо. Кінцеве рішення щодо дозволу/відмови у здійсненні експортно-імпортової операції ухвалюється всіма державами-членами ECOWAS консенсусом. У резолюціях Ради Безпеки ООН 1306 (2000) [50], 1343 (2001) [51], 1467 (2003) [52], 1478 (2003) [53] міститься заклик до держав-членів ООН дотримуватись мораторію ECOWAS на імпорт, експорт та виробництво ЛОСЗ у регіоні Західної Африки та підвищувати ефективність зазначеного мораторію. Необхідність дотримання зазначеного мораторію ECOWAS була також підтверджена в рамках міжнародного режиму контролю за експортом звичайних озброєнь – Вассенаарська домовленість).

Крім того, існують застереження Ради Безпеки ООН, які доцільно брати до уваги у контексті відносин з Азербайджаном та Вірменією (остання з чотирьох резолюцій Ради Безпеки ООН – 884 від 12.11.1993 [54]), Грузією [55], Сирією (остання з низки резолюцій Ради Безпеки ООН – 2258 від 21.12.2015 [56]).

Окремі заборони і обмеження запроваджені Радою Безпеки ООН у контексті протидії міжнародному тероризму, розповсюдженню ЗМЗ та з метою контролю над передачами легких озброєнь і стрілецької зброї.

28 квітня 2004 року була схвалена окрема резолюція Ради Безпеки ООН 1540 (2004), присвячена проблематиці нерозповсюдження зброї масового знищення [57].

Відповідно до п. 3 даної резолюції, усі держави повинні вживати ефективних заходів з метою встановлення національного контролю для запобігання розповсюдженню ядерної, хімічної та біологічної зброї і засобів її доставки, у тому числі шляхом встановлення належного контролю над відповідними матеріалами, і з цією метою мають, зокрема:

- встановлювати, вдосконалювати, переглядати і підтримувати належний ефективний контроль на національному рівні за експортом і транскордонним переміщенням таких предметів, включаючи належні закони і нормативні акти щодо контролю за експортом, транзитом, транскордонним переміщенням і реекспортом, і заходи контролю за наданням засобів і послуг, що належать до такого експорту і транскордонного переміщення, таких як фінансування і транспортування, які сприяли б розповсюдженню, а також встановлювати заходи контролю за кінцевим споживачем, та встановлювати і застосовувати належні заходи кримінальної і цивільної відповідальності за порушення таких законів і нормативних актів у сфері експортного контролю (п. 3 (d)).

Відповідно до п. 10 резолюції Ради Безпеки ООН 1540 (2004) всі держави закликаються у відповідності до їхніх систем правового регулювання і законодавства та у відповідності до міжнародного права застосовувати спільні дії для запобігання незаконному обігу ядерної, хімічної та біологічної зброї, засобів її доставки і відповідних матеріалів.

У подальшому тема нерозповсюдження ЗМЗ продовжувалася і розвивалася у таких резолюціях Ради Безпеки ООН: 1673(2006), 1810 (2008), 1887 (2009), 1977 (2011), 2055 (2012) і 2325 (2016).

26 вересня 2013 року була схвалена окрема резолюція Ради Безпеки ООН 2117 (2013), присвячена проблематиці ЛОСЗ. В п. 2 даної резолюції держави закликаються дотримуватися встановлених Радою Безпеки ООН збройних ембарго і вживати відповідних заходів, включаючи усі правові й адміністративні заходи для боротьби з будь-якою діяльністю, що порушує такі ембарго. В п. 9 Рада Безпеки підтверджує своє рішення про те, що держави повинні припинити постачання озброєнь, включаючи ЛОСЗ, терористам. В п. 18 підкреслено необхідність повної і ефективної імплементації державами на національному, регіональному і міжнародному рівнях Програми дій ООН із запобігання і протидії незаконній торгівлі ЛОСЗ у всіх її аспектах та боротьби з нею і Міжнародного документа, що дозволяє державам своєчасно і надійно виявляти і відстежувати незаконні ЛОСЗ (Міжнародний документ з відстежування) [58].

22 травня 2015 року була схвалена резолюція Ради Безпеки ООН 2220 (2015), якою визнається необхідність прийняття державами-членами адекватних законів, правил та адміністративних процедур для забезпечення ефективного контролю за експортом, імпортом, транзитом та подальшою передачею ЛОСЗ з метою уникнення

незаконної торгівлі чи перенаправлення озброєнь тим, кому вони не призначені (п. 10). У п. 12 резолюції міститься заклик до держав-членів здійснити необхідні заходи для регламентації брокерських послуг при торгівлі ЛОСЗ. У п.п. 19, 20 підтверджується рішення про те, що держави повинні припинити поставки зброї, включаючи ЛОСЗ, терористам, озброєним групам та злочинним мережам, які здійснюють напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти [59].

Якщо говорити про ЄС, то тут міжнародні санкції називаються обмежувальними заходами. ЄС застосовує санкції та ембарго, схвалені Радою Безпеки ООН. Проте ЄС може також накладати власні автономні санкції в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (Common Foreign and Security Policy), започаткованої Договором про ЄС (т. зв. Маастрихтський договір від 07.02.1992). Обмежувальні заходи, з точки зору ЄС, є глобальним інструментарієм, необхідним для внесення змін у політику або діяльність протилежної сторони, такої як іноземна держава або уряд, або ж певні юридичні чи фізичні особи.

Правові основи із застосування ЄС обмежувальних заходів та їх імплементації кожною державою-членом ЄС передбачені Договором про ЄС (1992) та Договором про функціонування ЄС (25.03.1958). За прийняття рішень щодо застосування обмежувальних заходів, таких як економічних та фінансових санкцій, та їхню імплементацію кожною державою-членом відповідає Рада ЄС (ст. 21 пар. 2 Договору про ЄС) [60], проте заборони в'їзду та збройові ембарго не потребують додаткових заходів з імплементації на рівні держав-членів.

ЄС широко застосовує обмежувальні заходи, які стали центральним інструментом зовнішньої діяльності Союзу. Варто зазначити, що ЄС імплементував всі ембарго Ради Безпеки ООН, але при цьому застосував і декілька власних збройових ембарго, наприклад, проти Китаю (27.06.1989), Боснії і Герцеговини (22.03.2011), Білорусі (17.10.2012), М'янми (22.04.2013) тощо [61].

У той час, як рішення ЄС щодо застосування санкційних режимів впроваджуються усіма державами-членами ЄС, політика США стосовно обмежувальних заходів має тенденцію до екстратериторіального забарвлення щодо впровадження санкцій США. Вказана держава впроваджує різні види санкційних режимів: військові санкції в рамках Міжнародного регламенту обігу зброї (International Traffic in Arms Regulations – ITAR) [62], комерційні санкції та заходи з контролю за кінцевим споживачем / кінцевим використанням в рамках Регламенту з управління експортом (Export Administration Regulations – EAR) [63] та фінансові санкції в рамках різних санкційних програм під управлінням Міністерства фінансів, Управління контролю за іноземними активами тощо.

Міжнародні санкції США застосовуються як тільки і до тих пір, поки є зв'язок із юрисдикцією США. Усі контрольовані ITAR товари військового призначення (ITAR-controlled), які експортуються зі США, контролюються в

рамках ІТАР і потребують отримання дозволу в уряді США для подальшого реекспорту не залежно від того, чи будуть вони реекспортовані як цілісна одиниця, чи як комплектуючі до іншого товару військового призначення. Принцип досить схожий і у випадку з товарами подвійного використання, які контролюються в рамках ЕАР, хоча США вважають, що іноземні товари, які містять менше, ніж визначена кількість контрольованих ЕАР (пар. 734.4. De minimis U.S. content) [63] товарів подвійного використання не підпадають під юрисдикцію США. Таким чином, експорт товарів військового призначення та подвійного використання до країн, щодо яких застосовані ембарго США (ч. 126.1 ІТАР embargoed countries) [62] – заборонений як безпосередньо зі США, так і з будь-якої іншої країни, якщо в складі її товарів є комплектуючі США.

25 листопада 1993 року були схвалені Принципи ОБСЄ, що регулюють передачу звичайних боєприпасів [64], в яких, серед іншого, держави-учасниці ОБСЄ задекларували, що при розгляді пропозицій щодо передач озброєнь вони братимуть до уваги: дотримання прав людини в країні-отримувачі; внутрішню та регіональну ситуацію в країні-отримувачі і навколо неї з точки зору наявності напруженості або збройних конфліктів; практику дотримання країною-отримувачем міжнародних зобов'язань, що стосуються, зокрема, незастосування сили, а також нерозповсюдження або інших питань контролю над озброєннями та роззброєння; потреби країни-отримувача щодо забезпечення її здатності на індивідуальну і колективну самооборону у відповідності до статті 51 Статуту ООН; законні потреби внутрішньої безпеки країни-отримувача тощо.

Відповідно до згаданого документа, кожна держава-учасниця ОБСЄ буде утримуватися від передач озброєнь, які могли б, зокрема: становити загрозу національній безпеці інших держав; суперечити її міжнародним зобов'язанням, зокрема стосовно санкцій Ради Безпеки ООН; вести до затягування або загострення будь-якого наявного збройного конфлікту, беручи до уваги законні потреби самооборони; сприяти створенню регіональної нестабільності; бути використані не за призначенням в країні-отримувачі; використовуватися з репресивною метою; підтримувати або заохочувати тероризм; використовуватися з іншою метою, окрім задоволення законних потреб оборони і безпеки країни-отримувача.

24 листопада 2000 року держави-учасниці ОБСЄ схвалили Документ ОБСЄ про легке озброєння та стрілецьку зброю [25], в якому перелічені вище зобов'язання були видозмінені і доповнені.

26 травня 2004 року були схвалені Принципи ОБСЄ, що стосуються контролю за експортом переносних зенітно-ракетних комплексів (ПЗРК) та доповнені Рішенням ОБСЄ № 5/08 від 26 травня 2008 [65], в яких викладені процедури і обмеження, що стосуються експортно-імпортних операцій стосовно

зазначених товарів військового призначення. Вказані Принципи були розроблені на основі затверджених у рамках Вассенаарської домовленості «Елементів контролю за експортом ПЗРК».

4 грудня 2013 року були схвалені оновлені Принципи ОБСЄ, що регулюють нерозповсюдження (попередня версія Принципів була ухвалена у 1994 році) [66]. Зазначений документ містить низку положень, які закликають держави-учасниці ОБСЄ до належного дотримання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, керівних документів міжнародних режимів експортного контролю, конвенцій про заборону хімічної та біологічної зброї, резолюцій Ради Безпеки ООН 1540 (2004) і 1887 (2009).

Таким чином, держава, яка є активним суб'єктом міжнародних відносин та є учасником відповідних міжнародних чи регіональних організацій, економічних та політичних союзів чи співдружностей – під час здійснення зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності повинна ретельно вивчати та застосовувати обмеження, прийняті вищевказаними формуваннями.

РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ

3.1 Способи вирішення проблем недотримання країнами-учасницями експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження

Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами та використанням товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших «чутливих», з точки зору безпеки, розповсюдження або тероризму товарів. Метою таких заходів є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання «чутливих» товарів у терористичних цілях [1, с. 22].

На сьогоднішній день формування міжнародної системи, що визначає норми і правила експортного контролю для всіх держав світу, які володіють тими чи іншими технологіями з виготовлення товарів військового призначення чи подвійного використання перебуває на завершальній стадії [67]. Основу цієї системи становлять міжнародні режими експортного контролю. Як вже відомо, на сьогоднішній день існує чотири організації міжнародних режимів експортного контролю: Вассенаарська домовленість, Група ядерних постачальників, Режим контролю за ракетними технологіями та Австралійська група.

Проте, варто зазначити, що єдиним режимом експортного контролю (нерозповсюдження), керівні принципи якого викладені в окремому цілісному міжнародному нормативно-правовому документі є Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання. Міжнародний документ від 1 липня 1996 року.

Відповідно до ст. 1 розділу I Вассенаарської домовленості, Вассенаарську домовленість створено з метою сприяння регіональній та міжнародній безпеці та стабільності шляхом підвищення прозорості і посилення відповідальності у передачах звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання, запобігаючи таким чином дестабілізуючим накопиченням. Держави-учасниці прагнуть за допомогою своєї національної політики забезпечувати, щоб передачі таких предметів не сприяли розвитку або посиленню військових спроможностей, які підбивають зазначені цілі, і не були спрямовані на підтримку таких спроможностей [68].

Відповідно до ст. 3 розділу I Вассенаарська домовленість також має на меті посилення співробітництва, спрямованого на запобігання придбанню озброєнь та

чутливих товарів подвійного використання для військової кінцевої мети в разі, якщо ситуація в регіоні або поведінка держави є чи стає причиною серйозного занепокоєння держав-учасниць [68].

Вассенаарська домовленість відкрита на глобальній та недискримінаційній основі для держав, які підтримують початкові елементи режиму, а також є виробниками чи експортерами зброї та пов'язаних з нею товарів подвійного використання, підтримують ідею нерозповсюдження та ведуть відповідну національну політику, у т.ч. підтримання відповідних режимів та договорів щодо нерозповсюдження та зберігають повністю ефективний контроль над експортом [11].

Вказана домовленість регулює експортні операції звичайного озброєння та товарів подвійного використання, перерахованих, як вже раніше згадувалося, у Списку товарів і технологій подвійного використання (Dual-Use List) та Списку товарів військового призначення (Munitions List). Варто також звернути увагу на те, що контрольовані Вассенаарською домовленістю товари повною мірою включені в Регламент ЄС № 428/2009, прийнятий Радою ЄС 5 травня 2009 року.

Всі інші режими нерозповсюдження є лише неформальними асоціаціями країн, які домовилися дотримуватися відповідних правил у тій чи іншій галузі нерозповсюдження товарів військового призначення та подвійного використання. Така ситуація негативним чином впливає на рівень дотримання міжнародних режимів експортного контролю. Правильним вирішенням такої проблеми було би підписання державами-учасницями режимів нерозповсюдження відповідних домовленостей, у яких були би чітко прописані механізми їх дотримання, а також механізми впливу на держав-учасниць у разі недотримання ними керівних принципів режимів.

Не дивлячись на те, що Вассенаарська домовленість має окремий нормативно-правовий документ, в основних положеннях якого прописаний спосіб організації стримуючих та попереджувальних заходів щодо незаконного обігу товарів військового призначення та подвійного використання з боку країн-учасниць, у ньому немає чітких обмежувальних заходів, які будуть застосовуватися у випадку порушення положень Домовленості державою-учасницею. Так, з 2014 року і по сьогоднішній день існує проблема незаконного потрапляння військової техніки з Російської Федерації на тимчасово окуповані території України у зв'язку з російською агресією проти нашої держави. З того ж 2014 року делегація України на кожному засіданні Робочої групи із загальних (політичних) питань Вассенаарської домовленості висвітлює безспірні факти порушення Російською Федерацією початкових елементів Домовленості, а саме незаконного постачання озброєння з Російської Федерації на тимчасово

окуповану територію України, проте, окрім оголошення стурбованості міжнародної спільноти ніякі конкретні та серйозні заходи не вживаються.

У зв'язку з цим, до основних положень Вассенаарської домовленості пропонується внести доповнення у вигляді десятого розділу, який передбачатиме випадки порушень початкових елементів вказаної домовленості державами-учасницями, а також обмежувальні заходи, які будуть застосовані до цих держав. Вказаному розділу пропонується дати назву «Порушення початкових елементів Домовленості» та включити в нього шість статей.

У першій статті пропонується прописати мету створення Комісії, яка розглядатиме матеріали щодо фактів порушення державою(ми)-учасницею(ми) цих положень, які надаються іншою(ми) країною(ми)-учасницею(ми) та приймає рішення щодо необхідності здійснення обмежувального заходу та виду(ів) вказаного(них) обмежувального(их) заходу(ів), який(і) буде застосовано до держави-порушниці. У другій статті окреслимо кількість членів створеної Комісії, вимоги до кандидатів у члени Комісії, частоту зміни складу Комісії та порядок обрання Голови Комісії. У третій статті пропонуємо прописати порядок голосування членів Комісії на прикладі ст. 18 Розділу IV Статуту ООН [10]. У статті четвертій буде передбачено утримання від голосування члена Комісії, який є представником держави-учасниці, матеріали щодо якої розглядаються (на прикладі ч. 3 ст. 27 Розділу V Статуту ООН) [10]. У статті п'ятій буде окреслено перелік вимог до матеріалів для розгляду фактів порушення державою-учасницею положень Домовленості, а також порядок затвердження вказаного переліку або внесення змін до нього. У статті шостій пропонуємо перелічити види санкцій, які будуть застосовуватися (як окремо, так і в комплексі) до держави, яку Комісія визнала порушником основних положень Домовленості.

Таким чином, зміни в основних положеннях Вассенаарської домовленості сприятимуть забезпеченню міжнародної безпеки і дотриманню експортного контролю, а також передбачатимуть чіткі обмежувальні заходи, які застосовуватимуться до держав-порушниць зазначених положень.

Також звертаємо увагу на те, що міжнародні режими експортного контролю мають певні політичні обмеження. Тобто з їх допомогою можливим є уповільнити технологічний розвиток тої чи іншої держави, але не змусити країну змінити курс ведення власної політики. Наприклад, міжнародні режими нерозповсюдження не змогли зупинити розвиток ядерних програм Ірану та КНДР, проте санкції, накладені ООН змусили уряд Ірану підписати у Відні (Австрія) 14 липня 2015 року Спільний всеосяжний план дій (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) з групою 5+1 (п'ятьма постійними членами Ради Безпеки ООН: США, Росією, Китаєм, Францією, Великою Британією та Німеччиною) та ЄС щодо ядерної програми вказаної держави.

Таким чином, очевидним є те, що ООН відіграє ключову роль у забезпеченні міжнародної безпеки, а також міжнародно-правовому регулюванні сфери експортного контролю.

З урахуванням викладеного, пропонується розробити та прийняти відповідний правовий документ Ради Безпеки ООН, який міститиме положення рекомендаційного характеру щодо необхідності участі держав-учасниць ООН у вищезгаданих чотирьох міжнародних режимах нерозповсюдження. Звертаємо увагу на те, що кількість держав-учасниць Вассенаарської домовленості становить 42 держави, Режиму контролю за ядерними технологіями – 35 держав, Групи ядерних постачальників – 48 держав, Австралійської групи – 42 держави. Кількість держав-членів ООН – 193 держави. Тобто, такі рекомендації Ради Безпеки ООН щодо необхідності участі держав-учасниць ООН у вказаних міжнародних режимах нерозповсюдження сприятимуть збільшенню кількості держав-учасниць цих режимів і відповідно, дотриманню ними основних положень зазначених режимів.

3.2 Способи вирішення проблем експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання.

Питання недотримання державами-учасницями експортного контролю в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження – лише одна з важливих проблем яка вникає у цій сфері. Як відомо, кожен міжнародний режим нерозповсюдження має контрольні списки товарів військового призначення та подвійного використання.

Проте існування контрольних списків лише частково розв'язує проблему, пов'язану з нерозповсюдженням. Навіть найміцніша система експортного контролю стає безсилою, якщо вона не має механізму застосування, коли це необхідно, контролю до так званих «порогових виробів». Існує безліч виробів подвійного використання з низьким рівнем технічних характеристик, наприклад, звичайне випробувальне та допоміжне обладнання, таке як частини підйомних механізмів, обладнання пожежогасіння та автотранспортні засоби перевезення, неконтрольоване виробниче обладнання і технології, такі як технології адитивного виробництва, металообробні верстати, електронно-променеве зварювальне обладнання тощо, які не внесені до контрольних списків міжнародних режимів експортного контролю, але можуть зробити суттєвий внесок в програми створення зброї масового знищення або військових ракет. Тому, з метою запобігання розповсюдженню та наданню допомоги таким програмам, міжнародна спільнота повинна була визначити методи контролю експорту виробів як внесених, так і не внесених до відповідних контрольних списків. У 90-х роках минулого століття США та інші країни-експортери товарів військового призначення та подвійного використання почали застосовувати так званий режим всеохоплюючого контролю («catch all») [69].

Механізм всеохоплюючого контролю надає урядовим органам влади можливість поставити під контроль вироби, не внесені у списки, у випадку, коли є інформація щодо можливості використання таких виробів в або для програм створення зброї масового знищення. Цей механізм за своїм призначенням має сильну залежність від розвідувальної інформації, що стосується кінцевого користувача та кінцевого використання [69].

Попри важливість всеохоплюючого контролю, методи його застосування залишаються складними не тільки для експортерів потенційно небезпечних товарів, але й для фахівців у сфері експортного контролю. Тому питання законодавчого забезпечення принципу всеохоплюючого контролю та процедур щодо його реалізації надалі залишається актуальним [69].

Питання, пов'язане з імплементацією принципів всеохоплюючого контролю можна вирішити на глобальному рівні. На нашу думку, найбільш ґрунтовно

принцип режиму всеохоплюючого контролю прописаний у Регламенті ЄС №428/2009, прийнятий Радою ЄС 5 травня 2009 року, яким впроваджується комунітарний режим контролю за експортом, передачею, брокерською діяльністю та транзитом виробів подвійного використання, пов'язаними з такими виробами. Вимоги щодо застосування принципу всеохоплюючого контролю передбачені статтею 4 цього Регламенту [70].

Крім того, існує ще одна чутлива проблема, пов'язана з реалізацією режиму всеохоплюючого контролю. На сьогоднішній день по всьому світі спостерігається стрімкий розвиток науки та технологій і кожна держава намагається бути володарем найунікальніших та найбільш стратегічно важливих винаходів. Проблема полягає в тому, що наука розвивається на стільки швидко, а винаходів на стільки багато, що деякі з них в контрольні списки не потрапляють, проте можуть бути використані для програм з виготовлення зброї масового знищення та засобів її доставки. Поряд з цим стрімко розвивається і міжнародна співпраця у сфері науки і техніки, яка є хорошим підґрунтям для країн, які «полюють» на інноваційні та унікальні винаходи, а також процеси інвестування багатих країн у наукову діяльність країн, які володіють значним інтелектуальним ресурсом, внаслідок чого через деякий час відбувається трансфер технологій, при чому не лише тих, які не перебувають в контрольних списках, а й технологій військового призначення.

Яскравим прикладом такого процесу є трансфер військових технологій Російської Федерації до Китайської Народної Республіки (КНР). В 1992 році КНР почала закуповувати російські Су-27, згодом на території Піднебесної почалася спільна збірка літаків, і в кінці-кінців освоївши технологію, китайські оборонні компанії почали самостійно виготовляти такі літаки під назвою Shenyang J-11 та експортувати їх до країн Африки, Пакистану та Азербайджану. Якщо розглянути зовнішню конструкцію та тактико-технічні характеристики російського літака Су-27 та китайського літака Shenyang J-11 – вони ідентичні [71].

Вирішення такої проблеми у серпні 2018 року знайшли США, прийнявши «Закон про модернізацію розгляду ризиків іноземних інвестицій» («Foreign Investment Risk Review Modernization Act» / FIRRMA).

Зазначений документ створювався як механізм, що обмежуватиме інвестиції з боку Китаю, який шляхом придбання компаній в США отримує доступ до американських технологій. Проте уряд США, коментуючи потенційну практику застосування нових правил, стверджує, що вони не спрямовані проти якоїсь конкретної держави. У листопаді 2018 року був представлений перший варіант списку критичних технологій. До нього було віднесено штучний інтелект та машинне навчання, біотехнології, логістику, розробки нейроінтерфейсів, робототехніку, технології аналізу даних, виробництво мікропроцесорів, передові

матеріали, а також квантові та надзвукові технології. Варто зазначити, що цей список «критичних технологій» не є вичерпним та може бути доповненим [72].

У зв'язку з цим, вбачається за доцільне основні принципи та ключові положення статті 4 Регламенту ЄС №428/2009 та «Закону про модернізацію розгляду ризиків іноземних інвестицій» США взяти за основу та використати в окремих розділах раніше запропонованих у нашому дослідженні нормативно-правових документах (домовленостях) міжнародних режимів експортного контролю.

Ще однією проблемою в контексті стрімкого розвитку науки і техніки є розробка та масове виготовлення пристроїв що використовують метод пошарового створення фізичного об'єкта за цифровою 3D-моделлю, так званих 3D-принтерів.

Свої виробы таке обладнання створює з фотополімерних смол, металоглини, термопластику, керамічного порошку, спеціальних пластикових ниток тощо. Залежно від способу друку, принтер використовує один з цих матеріалів. Основних технологій 3D-друку (additive manufacturing) поки існує лише дві – струменевий і лазерний [73].

Особливе занепокоєння у міжнародній спільноті на сьогодні викликає той факт, що таке обладнання може активно застосовуватися для виготовлення виробів, які є об'єктами експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання. Елементи, які були виготовлені за допомогою 3D-друку на сьогоднішній день варіюються від основних форм стрілецької зброї до ракетних двигунів та інших комплектуючих [74].

Так, у 2018 році американська військово-промислова компанія Lockheed Martin надрукувала величезну маківку (купол) ракети з титану діаметром 1,16 м за технологією електронно-променевого наплавлення металевих прутків, і в межах цього проекту планує виготовлення ще однієї ідентичної деталі [75].

Проте, 3D-друк може бути використаний не лише в контексті науково-технічного прогресу, але й мати вкрай негативне забарвлення. Яскравим прикладом цього є терористичний акт, вчинений озброєним екстремістом 9 жовтня 2019 року під час спроби організувати кроваву бійню в синагозі м. Галле (Німеччина). Терорист, який в результаті нападу вбив двох осіб, виготовив в домашніх умовах напівавтоматичну гвинтівку калібру 9 мм, дробовик 12-го калібру та пістолет з дерев'яних, сталевих і пластикових деталей, надрукованих на 3D-принтері. Екстремісту також вдалося зібрати повністю пластикову напівавтоматичну вогнепальну зброю. Нападом на синагогу ультраправий екстреміст з Німеччини надіявся надихнути «колег-терористів» на вбивства із застосуванням новітніх технологій [76].

Також були висловлені занепокоєння щодо потенційного використання 3D-друку в ядерних програмах «проблемних» країн для виробництва центрифуг для збагачення урану, однак думки фахівців щодо оцінки загрози розповсюдження цієї небезпеки суттєво розбігаються [77]. Проте увагу привернув потенційний вплив 3D-друку у сфері ракетних технологій у зв'язку з низкою випадків успішного виготовлення таким способом товарів як у цивільних, так і військових ракетних програмах [78].

3D-друк на сьогоднішній день являє собою серйозний виклик для ефективного впровадження експортного контролю, оскільки він традиційно ґрунтується переважно на контролі за фізичним переміщенням товарів через національні кордони. Контроль за нематеріальними одиницями також охоплюється експортним контролем, переважно через обмеження на передачу технологій, але їх впровадження, нагляд та правозастосування є набагато важчими. Контроль за матеріальними товарами, такими як 3D-принтери, лазери для 3D-принтерів, спеціальний металевий порошок та обладнання, яке його виготовляє залишаються наріжним каменем застосування експортного контролю до 3D-обладнання. Проте, 3D-друк уможливорює нематеріальну передачу технологій (схем) через мережу Інтернет, таким чином забезпечення надання достатньої кількості інформації для створення контрольованих товарів військового призначення то подвійного використання [79].

На сьогоднішній день міжнародна спільнота веде активні обговорення того, як положення щодо експортного контролю 3D-технологій можуть бути імplementовані в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження, таких як Режим контролю за ракетними технологіями, Вассенаарська домовленість, Група ядерних постачальників [78].

Проте, для ефективності здійснення експортного контролю за 3D-технологіями, здатними виготовляти товари військового призначення та подвійного використання, комплектуючими до нього (спеціальний металевий порошок, фотополімерні смоли, металоглина), нематеріальними передачами товарів (схем), пов'язаних з вказаними 3D-технологіями, а також обладнання, здатного виготовляти такі 3D-принтери та комплектуючі до нього, з метою цілісного охоплення товарів у сфері 3D-друку, а також запобігання дублюванню однакових елементів кількома міжнародними режимами нерозповсюдження, вважаємо за доцільне прийняття окремого нормативно-правового документу в рамках ООН, який буде відкритим до підписання для всіх держав-членів вказаної організації та започаткує новий режим експортного контролю. Зазначений нормативно-правовий акт також може бути укладений у формі домовленості, основні положення якої носитимуть імперативний характер.

З урахуванням викладеного, можемо зробити висновок, що на сьогоднішній день існує низка проблем у сфері експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання:

- недотримання державами-учасниками експортного контролю в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження;

- недосконалий механізм контролю експорту «порогових виробів», які не є товарами військового призначення чи подвійного використання, але які можуть зробити суттєвий внесок в програми створення зброї масового знищення або військових ракет;

- трансфер технологій, який здійснюється через іноземне інвестування та відбувається з порушення основоположних принципів міжнародного режиму експортного контролю;

- розробка та масове виготовлення пристроїв що використовують метод пошарового створення фізичного об'єкта за цифровою 3D-моделлю, так званих 3D-принтерів, які можуть активно застосовуватися для виготовлення виробів, які є об'єктами експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання.

Вище перелічені проблеми потребують ретельного вивчення та комплексного підходу до їх вирішення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження на тему: «Міжнародно-правове регулювання сфери експортного контролю товарів військового призначення та подвійного використання», у відповідності до поставлених завдань, зроблено наступні узагальнення, висновки та пропозиції:

1. Витоки формування режиму експортного контролю пов'язані із початком холодної війни, а також появою і накопиченням провідними державами світу ядерної зброї у другій половині 1940-х років. Внаслідок першості США у створенні ядерної зброї та їх економічного та технологічного переважання у ядерній галузі на початку ядерної ери, саме від США виходили основні ініціативи у галузі ядерного нерозповсюдження, саме Вашингтон виступав ініціатором багатьох процесів у наступні роки, що вели до складання системи експортного контролю.

2. Причиною появи та розвитку міжнародного режиму експортного контролю стало усвідомлення міжнародною спільнотою серйозної загрози міжнародному та регіональному миру і безпеці, яку становить розповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження (хімічної, біологічної, бактеріологічної, токсичної), ракетних засобів її доставки, а також звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання.

3. Експортний контроль – це комплекс заходів, спрямованих на контроль за суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюють імпортно-експортні операції товарів військового призначення та подвійного використання, технологій, технічних даних, послуг, результатів інтелектуальної діяльності тощо, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення, засобів її доставки, інших видів озброєння та військової техніки.

4. Основними інструментами експортного контролю є:

- дозвільний порядок експорту «чутливих» товарів (експорт тут розуміється як усі зовнішньоекономічні операції, що стосуються передач контрольованих товарів і технологій);

- визначення «контрольних списків» таких товарів;

- застосування обмежень та заборон у передачах таких товарів.

5. Міжнародно-організаційний механізм міжнародного режиму експортного контролю базується на основі технічного та політичного принципів. Він набуває форми сукупності офіційних документів, у яких визначені «чутливі» технології і «проблемні» країни. Імплементация таких документів здійснюється на двох рівнях, оскільки режими започатковані на міжнародному рівні, але застосовуються на національному. Таким чином, держави-учасниці та їхні уряди повністю залучені до забезпечення виконання положень міжнародних режимів

експортного контролю. Забезпечення ефективності експортного контролю включає в себе застосування комплексних, високобюджетних та ризикованих процедур.

6. Міжнародний режим експортного контролю можна розуміти як сукупність міжнародно-правових норм міжнародних режимів нерозповсюдження, а також міжнародно-правову рамкову основу, створену з метою регулювання міжнародної торгівлі та передач чутливих і критичних товарів та пов'язаних з ними технологій.

7. Реалізація міжнародного режиму експортного контролю на національному рівні здійснюється завдяки створенню національних систем експортного контролю у державах, що дотримуються політики нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних озброєнь та протидії тероризму. Кожен режим експортного контролю імплементується методом поєднання міжнародного та національного підходів. Спочатку держави-учасниці організують зустріч, де визначають початкові елементи режиму, після чого застосовують їх на основі національного законодавства. Таким чином, держави-учасниці беруть на себе зобов'язання впровадити в свої правові системи керівні принципи міжнародних режимів експортного контролю, а також списки товарів, які підлягають експортному контролю.

8. Окрім міжнародних режимів нерозповсюдження, міжнародних договорів, конвенцій, програм та ініціатив з метою забезпечення міжнародної та регіональної безпеки існують також ембарго та інші примусові заходи стримуючого характеру, такі як міжнародні санкції, положення яких беруть на себе зобов'язання виконувати держави-учасниці у зв'язку із членством в тій чи іншій міжнародній організації. Серед основних обмежень, яких повинна дотримуватися або брати до уваги держава під час здійснення експортного контролю є міжнародні санкції та ембарго міжнародних і регіональних організацій, таких як ООН (резолюції Ради Безпеки ООН), ЄС (збройові ембарго) та ОБСЄ. Також варто звернути увагу на односторонні санкції США, які мають екстратериторіальний характер, що глобалізує ефект їхньої дії.

9. Застосовуючи санкції, країна або міжнародна організація можуть мати на меті наступне:

- здійснити тиск на протилежну сторону (або країну) в рамках двосторонніх або багатосторонніх переговорів;
- закликати протилежну сторону припинити порушення міжнародного права;

- впровадити міжнародний тиск з урахуванням внутрішньої ситуації в країні, особливо у випадку порушень основних прав людини та гуманітарного законодавства.

Серед причин впровадження санкцій може також бути зниження конкурентоспроможності іншої країни, перешкоджання економічного розвитку країни-противника (у випадку двосторонніх відносин).

10. Деякі аспекти міжнародно-правового регулювання міжнародного режиму експортного контролю, зокрема, міжнародні режими нерозповсюдження потребують комплексного підходу до вдосконалення нормативно-правової бази, яка повністю регулюватиме процеси, пов'язані з основоположними принципами міжнародного режиму експортного контролю. За результатами наукового дослідження розроблено наступні практичні рекомендації:

- підписання державами-учасницями режимів нерозповсюдження відповідних домовленостей, у яких були би чітко прописані механізми їх дотримання, а також механізми впливу на держав-учасниць у разі недотримання ними керівних принципів режимів;

- до основних положень Вассенаарської домовленості внести доповнення у вигляді десятого розділу, який передбачатиме випадки порушень початкових елементів вказаної домовленості державами-учасницями, а також обмежувальні заходи, які будуть застосовані до цих держав. Вказаному розділу пропонується дати назву «Порушення початкових елементів Домовленості» та включити в нього шість статей;

- розробити та прийняти відповідний правовий документ Ради Безпеки ООН, який міститиме положення рекомендаційного характеру щодо необхідності участі держав-учасниць ООН у міжнародних режимах нерозповсюдження.

11. Ще однією проблемою, яка потребує особливого підходу є вдосконалення міжнародно-правових аспектів з регулювання принципу всеохоплюючого контролю «catch all», а також процеси іноземного інвестування в установи, які є розробниками та виготовляють товари військового призначення та подвійного використання та трансферу технологій з виробництва зазначених товарів. У зв'язку з цим, вбачається за доцільне основні принципи та ключові положення статті 4 Регламенту ЄС №428/2009 та «Закону про модернізацію розгляду ризиків іноземних інвестицій» США взяти за основу та використати в окремих розділах раніше запропонованих у науковому дослідженні нормативно-правових документах (домовленостях) міжнародних режимів експортного контролю.

12. Проблемою в контексті стрімкого розвитку науки і техніки є розробка та масове виготовлення пристроїв що використовують метод пошарового створення фізичного об'єкта за цифровою 3D-моделлю, так званих 3D-принтерів, поява яких

на сьогоднішній день являє собою серйозний виклик для ефективного впровадження традиційного експортного контролю. Для ефективності здійснення експортного контролю за 3D-технологіями, здатними виготовляти товари військового призначення та подвійного використання, комплектуючими до нього (спеціальний металевий порошок, фотополімерні смоли, металоглина), нематеріальними передачами товарів (схем), пов'язаних з вказаними 3D-технологіями, а також обладнання, здатного виготовляти такі 3D-принтери та комплектуючі до нього, з метою цілісного охоплення товарів у сфері 3D-друку, а також запобігання дублюванню однакових елементів кількома міжнародними режимами нерозповсюдження, необхідним є застосування нового підходу до міжнародно-правового регулювання вказаної новітньої індустрії, а саме прийняття окремого нормативно-правового документу в рамках ООН, який буде відкритим до підписання для всіх держав-членів вказаної організації та започаткує новий режим експортного контролю. Зазначений нормативно-правовий акт також може бути укладений у формі домовленості, основні положення якої носитимуть імперативний характер.

Список використаних джерел:

1. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки. Навчальний посібник / С.П. Галака, О.М. Гришуткін, С.І. Кондратов, Г.М. Перепелиця, О.І. Сівер – Київ: ТОВ «КВІЦ», 2013. – 336 с.
2. Atomic Energy Act of 1946 (Public Law 585, 79th Congress) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.sc.doe.gov/bes/Atomic_Energy_Act_of_1946.doc.
3. International Atomic Energy Agency [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.u-s-history.com/pages/h1816.html>.
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 01.07.1968 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098.
5. Export Control Law and Regulations Handbook. A practical Guide to Military and Dual-Use Goods Trade Restrictions and Compliance. Third Edition / Yann Aubin, Arnaud Idiart (Editors) – «Kluwer Law International», 2016 – 744 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://books.google.com.ua/books?id=douWDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>.
6. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Комітет Цангера та Група ядерних постачальників [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51544&cat_id=35380.
7. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10.04.1972 1993 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054.
8. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182.
9. Режим контролю за ракетними технологіями [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51523&cat_id=35380.
10. Статут Організації Об'єднаних Націй від 20.06.1945 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
11. Вассенаарська домовленість [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51511&cat_id=35380.

12. Інформаційний циркуляр МАГАТЕ, INFCIRC/209 від 3 вересня 1974 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://inis.iaea.org/collecti on/NCLCollectionStore/_Public/44/096/44096604.pdf&ved=2ahUKEwixxe-yv4fmAhUr_SoKHT9nCy0QFjABegQIBxAN&usg=AOvVaw2VS4Yg4EwSc_8erA06Hqpi&cshid=1574758235180.

13. Інформаційний циркуляр МАГАТЕ INFCIRC/254/Rev.13/Part 1a від 08 листопада 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.iaea.org/sites/d efault/files/publications/documents/infcircs/1978/infcirc254r13p1.pdf&ved=2ahUKEwj S-rjtv4fmAhWDposKHdLQBHoQFjAAegQIBxAC&usg=AOvVaw3OmyE0m02VFhCF g-wO2be7>.

14. Інформаційний циркуляр МАГАТЕ INFCIRC/254/Rev.10/Part 2a (Corrected) від 05 лютого 2018 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.iaea.org/sites/d efault/files/publications/documents/infcircs/1978/infcirc254r10p2c_rus.pdf&ved=2ahU KEwj3p6aHwIfmAhXQl4sKHSNAAIgQFjABegQICBAJ&usg=AOvVaw1_M8Csu1A JvPnb3GqIho3X.

15. Основополагающие принципы передач чувствительных химических и биологических средств (июнь 2015 г.) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.australiagroup/net/ru/guidelines.html.

16. Списки общего контроля АГ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.australiagroup/net/ru/controllists.html.

17. Guidelines for Sensitive Missile-Relevant Transfers [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mtrc.info/guidelines-for-sensitive-missile-relevant-transfers/>.

18. Missile Technology Control Regime (MTCR) Annex Handbook 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: mtrc.info/mtrc-annex/.

19. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies. Public Documents. Volume I. Founding Documents (Compiled by the Wassenaar Arrangement Secretariat, February 2017) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.wassenaar.org/public-documents/>.

20. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies. Public Documents. Volume I. List of Dual-Use Goods and Technologies and Munitions List (Compiled by the Wassenaar Arrangement Secretariat, December 2018) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.wassenaar.org/control-lists>.

21. Міжнародний договір про торгівлю зброєю від 02.04.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: un.org/disarmament/convarms/arms-trade-treaty-2/

22. Гаазький кодекс поведінки проти розповсюдження балістичних ракет від 25.11.2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.hcoc.at/?tab=background_documents&page=text_of_the_hcoc.

23. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792.

24. Програма дій щодо запобігання, боротьби та викорінення незаконної торгівлі легким озброєнням та стрілецькою зброєю в усіх аспектах та Міжнародний інструмент, що надає можливість державам вчасно та надійно ідентифікувати і відстежувати незаконні ЛОСЗ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.un.org/disarmament/convarms/salw/programme-of-action/>.

25. Документ ОБСЄ про легке озброєння та стрілецьку зброю від 24.11.2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/fsc/20783>.

26. Підручник з кращих практик щодо легкого озброєння та стрілецької зброї [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/fsc/13616>.

27. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін і про їх знищення від 18.09.1997 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_379.

28. Конвенція з касетних боєприпасів від 30.05.2008 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k20.

29. Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30.10.1947 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264.

30. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15.04.1994 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017.

31. The Text of The General Agreement on Tariffs and Trade, Geneva, July 1986 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf&ved=2ahUKEwi63q6368rkAh

VNIIsKHUy9BrIQFjAYegQIBRAC&usg=AOvVaw3UtOCt_wKq1KA031fomj5v&cs
hid=1568276535498.

32. General Agreement on Trade in Services [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf&ved=2ahUKEwjx1LqF1MrkAhXQk4sKHR2nDSkQFjACegQICBAM&usg=AOvVaw1z75FU12t-_ZoMTqnK5yb-.

33. Theory and Practice of Export Control. Balancing International Security and International Economic Relations / Dai Tamada, Philippe Achilleas (Editors) – Kobe University, Japan: «Springer», 2017, – 170 с.

34. Резолюція Ради Безпеки ООН 1493 від 28.07.2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1493\(2003\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1493(2003)&Language=E&DeviceType=Mobile).

35. Резолюція Ради Безпеки ООН 2140 від 26.02.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2140\(2014\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2140(2014)&Language=E&DeviceType=Mobile).

36. Резолюція Ради Безпеки ООН 2216 від 14.04.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2216\(2015\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2216(2015)&Language=E&DeviceType=Mobile).

37. Резолюція Ради Безпеки ООН 1172 від 06.06.1998 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1172\(1998\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1172(1998)&Language=E&DeviceType=Mobile).

38. Резолюція Ради Безпеки ООН 661 від 06.08.1990 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F661\(1990\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F661(1990)&Language=E&DeviceType=Mobile).

39. Резолюція Ради Безпеки ООН 1546 від 08.06.2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1546\(2004\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1546(2004)&Language=E&DeviceType=Mobile).

40. Резолюція Ради Безпеки ООН 2231 від 20.07.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2231\(2015\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2231(2015)&Language=E&DeviceType=Mobile).

41. Резолюція Ради Безпеки ООН 1695 від 15.07.2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

[https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1695\(2006\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1695(2006)&Language=E&DeviceType=Mobile).

42. Резолюція Ради Безпеки ООН 1718 від 14.10.2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1718\(2006\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1718(2006)&Language=E&DeviceType=Mobile).

43. Резолюція Ради Безпеки ООН 1701 від 11.08.2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1701\(2006\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1701(2006)&Language=E&DeviceType=Mobile)

44. Резолюція Ради Безпеки ООН 2172 від 26.08.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2172%2520\(2014\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2172%2520(2014)&Language=E&DeviceType=Mobile).

45. Резолюція Ради Безпеки ООН 1970 від 26.02.2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1970\(2011\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1970(2011)&Language=E&DeviceType=Mobile).

46. Резолюція Ради Безпеки ООН 733 від 23.01.1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F733\(1992\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F733(1992)&Language=E&DeviceType=Mobile).

47. Резолюція Ради Безпеки ООН 1556 від 30.07.2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1556\(2004\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1556(2004)&Language=E&DeviceType=Mobile).

48. Резолюція Ради Безпеки ООН 2471 від 30.05.2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2471\(2019\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2471(2019)&Language=E&DeviceType=Mobile).

49. Резолюція Ради Безпеки ООН 2127 від 05.12.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2127\(2013\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2127(2013)&Language=E&DeviceType=Mobile).

50. Резолюція Ради Безпеки ООН 1306 від 05.07.2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1306\(2000\)&Language=R&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1306(2000)&Language=R&DeviceType=Mobile).

51. Резолюція Ради Безпеки ООН 1343 від 07.03.2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1343\(2001\)&Language=R&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1343(2001)&Language=R&DeviceType=Mobile).

52. Резолюція Ради Безпеки ООН 1467 від 18.03.2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=m%3DS%2FRES%2F1467\(2003\)&Language=R&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=m%3DS%2FRES%2F1467(2003)&Language=R&DeviceType=Mobile).

53. Резолюція Ради Безпеки ООН 1478 від 06.05.2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1478\(2003\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1478(2003)&Language=E&DeviceType=Mobile).

54. Резолюція Ради Безпеки ООН 884 від 12.11.1993 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F884\(1993\)&Language=R&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F884(1993)&Language=R&DeviceType=Mobile).

55. Документи ООН по зонам конфлікта в Грузії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.apsny.ge/notes/UN/UN.php>.

56. Резолюція Ради Безпеки ООН 2258 від 21.12.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2258\(2015\)&Language=R&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2258(2015)&Language=R&DeviceType=Mobile).

57. Резолюція Ради Безпеки ООН 1540 від 28.04.2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1540\(2004\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1540(2004)&Language=E&DeviceType=Mobile).

58. Резолюція Ради Безпеки ООН 2117 від 26.09.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2117\(2013\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2117(2013)&Language=E&DeviceType=Mobile).

59. Резолюція Ради Безпеки ООН 2220 від 22.02.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2220\(2015\)&Language=E&DeviceType=Mobile](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2220(2015)&Language=E&DeviceType=Mobile).

60. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : [офіційний веб портал] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

61. European Union Restrictive measures (sanctions) in force [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf.
62. International Traffic in Arms Regulations (ITAR) (22 CFR 120-130) as of June 1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a312382.pdf&ved=2ahUKEwjFyJLVINDIAhVK8aYKHTAZBtkQFjANegQICBA&usg=AOvVaw3ZmrtNPf3kBkiTkAqB4vcs>.
63. Export Administration Regulations Downloadable Files [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bis.doc.gov/index.php/regulations/export-administration-regulations-ear>.
64. Principles Governing Conventional Arms Transfers as of 25 November 1993 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.osce.org/fsc/42313%3Fdownload%3Dtrue&ved=2ahUKEwiY-5KrnfPIAhVBmYsKHaAqCN4QFjAAegQIBhAB&usg=AOvVaw13xDH19Y0EER1ekpaGVeGF>.
65. Decision No. 3/04 OSCE Principles for Export Controls of Man-Portable Air Defence Systems (MANPADS) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/N-Instruments/2004-OSCE-Principles-for-Export-Controls-of-MANPADS.pdf&ved=2ahUKEwj-0-aSn_PIAhXilosKHSLdDdAQFjAAegQIAhAB&usg=AOvVaw3gt9efnDoOOd5FFJjjqy9H&cshid=1574063070659.
66. Decision No. 7/13 Update of the OSCE Principles Governing Non-Proliferation as of 4 December 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.osce.org/fsc/109245%3Fdownload%3Dtrue&ved=2ahUKEwiqqe7iovpIAhWvs4sKHbPZBwYQFjAAegQIAxAB&usg=AOvVaw2ojUDZevIbmbX6YeJNpGCA>.
67. Експортний контроль в Україні: досягнення та проблеми. аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.db.niss.gov.ua/docs/dis/102.htm.
68. Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання. Міжнародний документ від 01.07.1996 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : [офіційний веб портал] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_177.

69. Звіт по темі «Удосконалення системи експортного контролю в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.ntc.kiev.ua/download/raznoe/ZVIT_2010_SSM.pdf&ved=2ahUKEwix1sOI5PrhAhWv0KYKHdSqBAoQFjAEegQIBBAB&usq=AOvVaw0aw0ehsBij6UDnYOEuLzHcSM8.

70. Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of items. Official Journal of the Europe Union, 29.5.2009, L134 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/trade/issues/sectoral/industry/dualuse/index_en.htm.

71. Україна – Китай. Від житниці до стратегічного співробітництва [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/amp/s/hvylya.net/analytics/economics/ukrayina-kitay-vid-zhitnitsi-do-strategichnogo-spivrobitnitstva.html/amp>.

72. США не хотят делиться технологиями с иностранцами: подготовьтесь к новым требованиям [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/amp/s/internationalwealth.info/news-of-the-offshore/usa-do-not-want-to-share-technologies-with-foreigners-prepare-for-new-requirements/amp>.

73. Що таке 3D друк? Як працює 3D принтер? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://xn--3--klcb4a9av.xn--j1amh/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-3d-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA-%D1%8F%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%94-3d-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80/>.

74. Walther, G., Printing insecurity? The security implications of 3D-printing of weapons, *Science and Engineering Ethics*, vol. 21, no. 6 (Dec. 2015), pp. 1435–45 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/m/pubmed/25520257/>.

75. В США на 3D принтері надрукували найбільшу деталь у космічній галузі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://tokar.ua/read/26214>. 65

76. 3D-печать террора [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/3d-pechat-terrora.htm>.

77. Kroenig, M. and Volpe, T., 3-D printing the bomb? The nuclear non-proliferation challenge, *Washington Quarterly*, vol. 38, no. 3 (Fall 2015), pp. 7–19 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163660X.2015.1099022>.

78. SIPRI Background Paper. November 2017. 3D Printing and Missile Technology Controls [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.sipri.org/publications/2017/sipri-background-papers/3d-printing-and-missile-technology-controls>.

79. Christopher, G., 3D printing: A challenge to nuclear export controls, *Strategic Trade Review*, vol. 1, no. 1 (Autumn 2015), p. 18. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/3d-printing-a-challenge-to-nuclear-export-controls\(c5bd525f-9dee-4b01-977c-14e642da487d\)/export.html](https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/3d-printing-a-challenge-to-nuclear-export-controls(c5bd525f-9dee-4b01-977c-14e642da487d)/export.html).